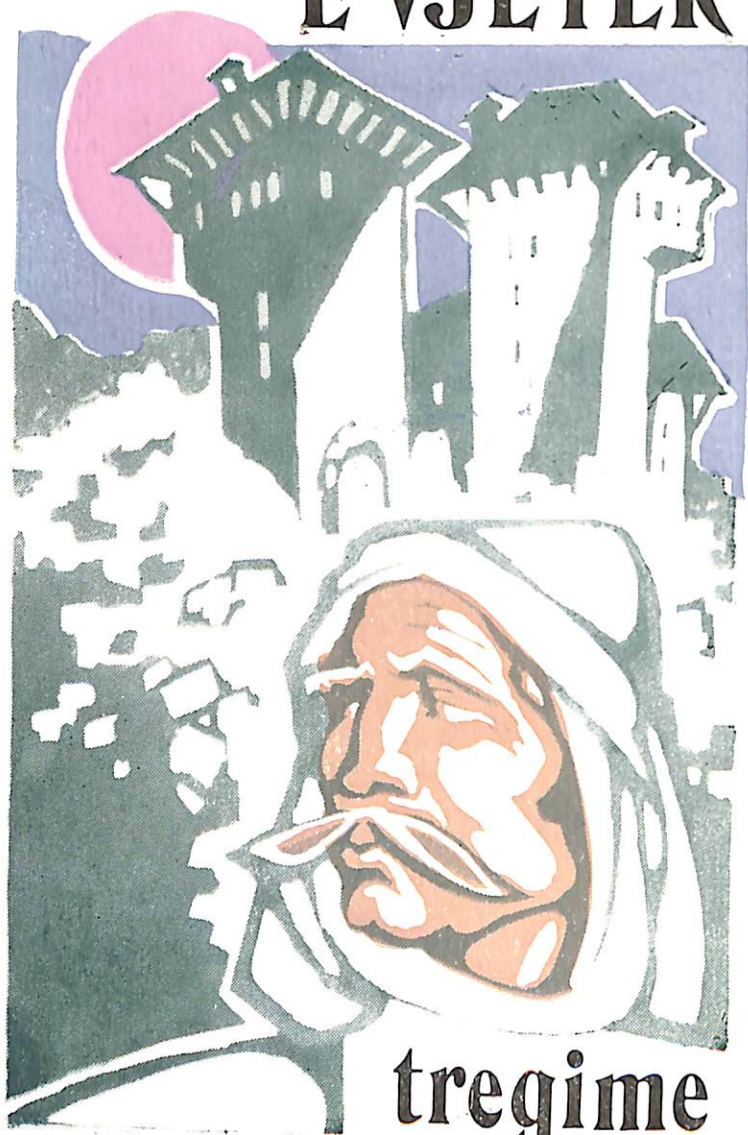

85H-32

Xh 17

YLLI XHAFERRI
E VERTETA
E VJETER

tregime

85H-32

Xh 17

YLLI XHAFERRI

E vërteta
e vjetër

tregime

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Gjarpër në rrugë.

(Dy të ndodhura në një)

Rashë thellë në përrua për të pirë ujë, ma preu rrugën gjarpri. E vrava. Shtatë shpirtra pati, si e liga. E mora me shkop dhe e hodha lart në mes të rrugës, ta shihnin njerëzit.

Shkova në zemër të pyllit, larg, shumë larg nga rruga, për të prerë lëndë. Përsëri ma preu rrugën gjarpri. E vrava. Helmi i tij m'i stërpiku duart dhe qerpikët. Mbante grahmën e vdekjes. E mora me dy shkopinj dhe e hodha në mes të rrugës, nën këmbët e njerëzve.

1

Shtëpia e Dacit kishte një gjakës, gjakës me shtet, bile më tepër se shtet, me perandori, çau-sh të turkut, Lilë Tafa i thoshin.

Në besën e tij u pre i pari i Dacëve, Mahmuti. Amaneti i tij u vesh me petkun e këngës, refreni i së cilës rëndonte anekënd krahnës:

*Ma t'voglin at Muratin
Mirrni gjogun e t'ia çoni,
Mahmut Dac emrin t'ia thoni.*

Kulla e Dacit kishte gaz. Lodrat dhe gjokset e cucave sa s'çaheshin. Martohej i fundit nga djemtë e Mahmutit Plak, Mahmuti i Ri, trashëgimtari i gjakut, emrit dhe gjogut të luftëtarit. Kushdo që dëgjonte lajmin gëzohej, më tepër se kaq, pas lajmit ecja i kthehej në valle. U rritën djemtë e Mahmut Dacit, u përkundën në djepin e këngëve të atit:

Trupi më Kalis, koka në Turki!...

Frynte një fllad i lehtë që përcillte ngado aromën kundërmuese të mollëve, ndërsa shpatinave përflaknin gjethet e dardhëve dhe të gorricave si duvakë nusesh. Sapo kishte filluar prerja e gjethit për dimërimin e bagëtive.

Nusja kishte hyrë në kullë. Lodrat gjëmonin si për kushtim. Dëgjoheshin vallet e rënda të burrave, që dridhnin vendin. Kot nuk thoshin, Dacit i ka hije, jo vetëm dasma, edhe vdekja. Me bubullima topash dhe përflakje vetëtimash i merrte. Të rinjtë, rrethuar nga të vegjlit, kujdeseshin për kuajt, po dëshira i shtynte mbi shalë të kalit, nga ku grishnin njëri-tjetrin në vrapime.

Dasmorët vinin vazhdimisht. Gozhdët nëpër muret e odave ishin rënduar nga pushkët. Dhën-

dri, Mahmuti i Ri, ngulte gozhdë të reja, po përsëri duheshin të tjera.

— Vijnë dashamirët! Vijnë! — gëzohej plaku Raginë, komandanti i dasmës. — Nuk është veç dasmë kjo, e kam thënë unë! — përsëriste ai nga oda në odë, teksa u uronte miqve mirëseardhjen.

— Jemi ca ngushtë, burra! Po njerëzit e mirë bëjnë vend kudo! — shtonte Ragina dhe u hiqte rrugën të sapoardhurve.

Koha bënte e freskët, kështu që burrat u ngritën nga kopshtet. Hynë nëpër oda.

— Si atëherë! — tregonte Bajram Uka, i cili kishte qenë me Mahmutin ditën e mortit. — Plagët nuk kallnin etje, vlagonte fresku në to. — Bajram Uka hiqte duhan dhe mendohej gjatë. Në çdo tingull lodre i gjëmonte një gjyle topi.

S'kishim ujë. Kroi rridhte përtej avllisë, atje ishin turqit, istikamet e tij. Turku na gjuante me topa. Gjylet binin në oborr dhe tymonin frikshëm. Mahmuti tha se fiken. Fiken dhe nuk plasnin! — tha ai dhe kërceu mbi gjyle si t'ia shalonte vdekjes. Ne shtangëm. Pritëm gjamën, por heshti gjylja e zezë. Tymi i kaltër erdhi duke u mekur, derisa u tret në mjegullën e luftës. Mahmuti e rrokullisi gjylen si lodër fëmijësh. Na doli frika, po ujin ku ta merrnim? Atëherë erdhi Fazileti. E lehtë si re shiu. Hapi shekat. Mbushëm kallajet me shëllirë, lagëm kopranet dhe u lëshuam pas gjyleve, si të ren-

dnim pas qengjave. Mahmuti qëllonte nga oda e miqve. Rrallë, sikur mendohej. Atëherë dhe foli:

«Ngrehu, bre turk! Mblidhi rraçet! Paske-mi dhe një emër. Çohu! Ky vend është i vogël, nuk i nxen dy Mahmutë!...»

Lodrat kishin marrë valë. Muret e trasha të kullës ndërtuar rishtas sikur rriteshin nën goditjet e tyre. Një pash më shumë se çdo ritëm. Log kuvendi bëheshin odat. Mahmutit të Ri i kishte rënë një i kuq që ia shtonte nurin dhe burrërinë. Nuk i rrihej brenda.

Nata çeli sytë. Yjet ndrinin si të qenë drita për dasmë. Gëzimi kishte ngjeshur krahë. Kërkonin dhëndrin për ta futur në kurë¹. Oda e nuses që qarkuar nga gratë. Lodrat dridhnin vendin. Culja e Zit Malikut çeli ditën. Vargu i valles kishte rënë poshtë në lëndinë dhe përsëri vendi bëhej i ngushtë.

Dada Fazile lëvizi. Nuk iu ndenj. Diçka bluante në mend. Si dhe atëherë.

«Burrat qenë në kuvend me bajraktarët. Qenë ulur te Lisi i Vetëm që në mëngjes dhe, megjithëse kullat e Dacit po ngustoheshin nga rrethimi i turkut, kuvendi zgjatej tërkuzë. Bëhej kuvend për «beterrin» Mahmut. Bajraktarët kishin lidhur itifak me turkun. Itifaku kërkohesh mbi të gjithë Lumën. Burrat heshtnin. Krismat e turkut dridhnin vendin. Qe shembur avllia në dy-tri vende. Dada Fazile nuk priti më,

1) futja e dhëndërrit në odën e nuses.

mblodhi furkat e grave, mbushi krahët me to dhe drejt e në kuvend. Ua lëshoi burrave para këmbëve:

— M'i jepni pushkët të mbledh gratë e t'i dal krah Mahmutit! — ia kishte plasur. Kuvendi u prish. Burrat rendën drejt krismave. Mbetën veç furkat dhe bajraktarët në logun e zbrazur...»

Përsëri diç kërkon të thotë. Ja, u ngrit!

— Tjetër këngë! Tjetër duhet! — u dha zemër rejave dhe vajzave. — S'është veç dasmë, as lindje, as vënie emri, as gjallim! I ka të tana! — përfundoi teksa ia mori plot gjoksin një këngë pushke. Gratë, djemtë, vajzat dhe burrat e ndoqën. Lodrat dridhnin fitilat e llambave...

Mahmuti i Ri mbeti në prag. Oda iu bë bjeshtë. Në skaj të saj, ulur në sixhade si mbi ylber, qe nusja. U ngrit, thujse çelën manushaqet. E pa në sy. Heshte. Gjoksi i fryhej si dallgë Drini.

Oj nusja ime!

Ajo u drodh. Gjethet e ftoit në dritare fëshfërinë lehtë. Një yll u këput lart në qiell dhe bëri rrugë mbi çatinë e tyre.

Oj nuse! Lotët m'i paske si vesa në rudinë!

Ajo fërgëlloi.

Mahmuti i Ri iu afrua. E mbështolli në gjoks. Koporana u shpalos si re e bardhë.

Ajo ndjeu erën e burrit. Diçka i trokiti në gjoks, e rëndoi dhe i drodhi gjunjët. Gjithë lulet e bjeshtës kundërmonin në gjoksin e tij.

Oj nuse! Çilma atë gojë si kroi i freskët!

Ajo fshiu lotët me cepin e shamisë.

Oj nuse! Faqet m'i paske si borë e ngrime!

Ajo u përflak.

Oj nusja ime! Ma dëgjo nji fjalë! Me ty do t'i plak të gjitha netët e jetës sime, veç sonte...

Sytë e saj u hapën, si për t'u bërë vend odës, burrit dhe petkave të bardha. Lotët i pikën faqeve. Gjethet e ftoit të vjetër fëshfërinë nga era.

Mos u tut, oj nusja ime! Lotët si vesa, vij fluturim e t'i thaj si era! — E përsëri e mbështolli në gjoks. Era e burrit i mbushi zemrën. Përkuli qafën e bardhë si degë mështekne kur e rreh shqota.

Nuse, je gruaja e Mahmut Dacit, bre?!

Ajo ngriti kokën. Bishtat e zinj iu derdhën mbi supe, si të shpuplohej nata mbi ta. Një fjollë turbullire iu tret në sy.

Hajt, burneshë! Këqyrmë në sy!

Ajo dëneste pa zë, si ortiqet në humnerat e Korabit. Sakaq sytë iu çelën e në ta buroi gazi i zemrës.

Ashtu, moj e mira ime! Sillma pushkën me dorën tande!

Ajo ia dha. Rripi i gjatë iu mbështoll pas llërës së bardhë, si të ishte filli i leshit në furkë.

Ani, le të jetë terr. Fytyra jote do të më ndrijë si hanë! Hajt, folma një fjalë, sa ta ndiej

atë za! — dhe i lurtoi bishtat e gjatë që binin erë shebojë.

Kthemu! — sytë iu bënë zemër.

Lulet flasin! Pasha tokën, flasin! S'do të vdes! Të jap besën, kurrë! Kurrë, pa ndi ninullën tande mbi djepa!

Ajo u skuq. Uli kokën, por rrëmbimthi e ngriti...

«Iku?! — zemra iu bë bosh, si kullë e brak-tisur. — Kërceu nga dritarja? Gjethet e ftoit u përkulën mbi të. E treti nata!» — sytë iu mjegulluan. Bora i mbiu në zemër.

Jashtë gjëmonin lodrat. Sa s'po çaheshin muret nga gazi i valleve. Krismat e pushkëve shprehnin harenë e burrave. Nata përsëriste jehonën e tyre. Vetëm gjethet e ftoit të vjetër iu bënë se zgjatën qafat drejt saj.

«Dasma ime?! U martova! O zot! Ruajma!» — vetja iu bë e lehtë pendë, sikur kalëronte në një kalë me Mahmutin e Ri dhe i qëronte nga rruga driza e ferra, e mbulonte me trupin e saj. Era e tij i pati hyrë në shpirt. Diçka e kaltër iu ngjit në buzë. Qe kënga:

Merr rrugën e hajde!

Natë. Një fllad i vakët zbriste grykës së Vele-shicës duke lëmuar gurët e bardhë të përroit, larë nga rrezet e hënës dhe shpërndarë në shtra-tin e gjerë, si delet në bjeshkë. Potkonjtë e ku-
ajve xixëllanin si bukrëta.

Printe Mahmuti i Ri mbi gjokun e bardhë të nuses, pas tij, mbi një dori të zi, si t'ia kishte shaluar natës, nxitonte Zit Maliku, fjalëpakë, po gaz i curles dhe këngës. Mbase kjo që dhe arsyerja që Mahmuti i Ri e zgjodhi shok rruge, në atë natë ku zemra veç këngë e valle i zgjonte. Kishte lënë pas dasmën e tij, nusen me sy të shpuar nga gishtat e pritjes, lodrat që gufonin, miqtë që turrnin valle, cucat dhe rejat që këndonin për të, urimet e dollitë, dhe lart, në qafë të kullës, varrin ku prehej trupi i të atit.

Pas tij diçka u pengua. Tërhoqi frerët. Doriu i Zitit kishte rënë në thua dhe për pak sa s'e përplasi të zotin në shtratin e tharë të përroit. Një lepur u tremb. Doli nga pas gurëve dhe mori turr. Kur mbërriti në rrugë, ndali, ngrehu veshët, teshtiu dy-tri herë dhe bëri mbrapsht me një trok të qetë. Ziti u lehtësua.

— Më mirë që s'na e preu udhën! — tha pas pak. — S'është për mbarë! — dhe nxiti doriun me majat e opingave thurur me lëkurë kau. Mahmuti i Ri grahu gjokun, majë të cilit përkundej si në djep.

— Zit, o vau i këngës! Ti je trim! — foli i riu.

Tjetri u rrëqeth. Trimërinë s'e kishte matur, po këngë trimave i kishte ngritur sa që ngjirur e zbardhur si dele, sa gishtat i qenë ngjitur në cule.

— Je, Zit, je! Trimi këndon e kërcen në vallet e trimit!

Tjetri s'foli, veç ndjeu në zemër si iu ngjit një valë mirësie që ia mpiu gjymtyrët dhe ia lëngëzoi sytë. Iu bë sikur kalëronte majë qafës së Korabit.

— Ja, ti sonte erdhe me mua? Mbase nuk kthehemi? E dasmave do t'u mungojë zëri yt, culja jote, fëmijëve lala, këngëve zemra, — tha Mahmuti i Ri me zë të ulët, sikur po fliste me vete. Tjetri e ndiqte në heshtje. Ashtu ecën një copë herë, duke dëgjuar trokun e nxituar të kuajve.

— Shqipes kena me ia këputë një lak, ama? — qetë u përgjigj teksa u rregullua në shalën e lartë.

— Një lak më pak! Të lumtë ajo gojë! Boll bukur e the! Fjalë me rranjë që hijeshon kuvend! — u gëzua djali. Tjetri e dëgjoi, po s'foli. Diku, para, lehte një qen. Nata përthente shkëmbinjve dhe shpellave kuisjen e tij. Pas pak një krismë pushke shpoi natën.

— Pushkë mbas shpine? Kah kullat e Lilës duket? — tha Zit Maliku, teksa shtrëngoi pushkën me veshë midis gjunjëve. I riu s'foli. Një tufë flokësh i kishin shpërthyer mbi qisen e bardhë e i përkëdheleshin flladit që sillte deri tek to gjëmime dasmash.

Kuajt trokonin lehtë, si për t'iu ruajtur përgjimit. Krifa e kalit të bardhë mbante erë shebojash. Disa petale të verdha qenë kapërthyer në jelet e dendura. Mahmuti i Ri kujtoi nusen. Lulet i çelën në gji, kundërmimi i tyre i mirë

mbushi natën. Një bulkth fërshëllente në buzërrugë. Zhurma e kuajve e trembi. Shurdhëria e natës u rëndoi në zemër.

— Kulla e besëprerit, — tha me zë të ulët Zit Maliku, — ruhet! — Në të majtë është një avlli e lartë hark. Ajo kullë ka qenë dhe është lak i jetës. Sa leqe ka ngritur për Shqipërinë ai çauash turku, aq djem t'u rritshin në vatër, bre Mahmut i Ri! — përfundoi Zit Maliku, teksa i grahu doriut që shfreu thekshëm me hundë. Kali i bardhë ndali, ngriti veshët, përveshi buzët, duke zbuluar dhëmbët e bardhë si gurë lumi, e nuhati gjurmët e rrugës.

Mahmuti i Ri përgjoi kullën. Një e ftohtë brisk shkundej nga frëngjitë kapaklëshuara. Një rreze e flashkët drite, që plaste nga to, ndriçonte tinëzisht.

— Paska dritë! — picërroi sytë Ziti plak. Tjetri tërhoqi frerët. Kali i bardhë ndali. Doriu i Zitit iu qas pranë si të donte t'i pëshpëriste diçka në vesh.

— Kali e ndien gjamën! — mendoi plaku, ndërsa i riu s'e kishte mendjen. Asnjë tingull jete s'ngrihej pas mureve. «E zezë, si e djegur rrufeje!» — tha djali me vete.

— Ndahemi, o plak menar! Këtu pritmë, e zemra lak mos t'bahjë! Në plastë pushka e s'ardhsha... — Mahmuti i Ri desh tha ik, por, kur pa sytë prush të plakut, heshti. Plaku nuk dontë të vdiste larg tij. Kërceu nga gjoku pa zhurmë. Nga brezi i piku shamia. U përkul dhe e

mori në duar. Plaku ndjeu erën e saj të mirë. I riu e futi shaminë në gji. Zitit plak iu squllën sytë. Nuk donte të qante, po lotët i rridhnin. Kërceu edhe ai nga doriu, i lehtë pendë, si ta kishte shkundur pleqërinë nga supet e rëna. Flladi që frynte ia hapi xhamadanin e kuq si krahë shqiponje.

— Të priftë e mbara! — uroi plaku dhe kapi kuajt për freri. Ata iu bindën. Ndërsa me sytë e mëdhenj, si dy liqene të kthjellëta, ndoqi hijen e djalit, që sa vinte e tretej në natën e vakët. Ziti plak numëronte gjurmët. Pritja iu bë qefin. E rëndë si dërrasa e varrit. Kuajt mbanin vesh natën.

Një krismë, dy... Qentë morën valë. Perdja e zezë e natës u çorr e u gris nga lehjet e tyre. Zallahi zërash.

— Lilë, or ti që bie erë! Or coftinë! — pësh-tyu Ziti plak me sy shpuar nga errësira. — Heu, t'u fiktë kandili në votër! — mallkoi. Sytë i rigonin lot, nata kishte hyrë në to.

Diçka lëvizi. Mos qe zemra. I vuri dorën. Ngrehu pushkën. Kuajt ishin të qetë. E keqja qe larg. Nata u çu. Mahmuti i Ri nxitonte si në valle.

Kërcyen mbi kuajt. Nata rendte pas tyre, si për t'i fshehur nga ndjekësit.

«I pabesë ish konë, e vrau buka që i kena dhonë!» — e këndoi plaku. I riu fërgëlloi lehtë.

- Qe ngritur herët, në shefag. E kishte për zemër atë truall. Ia donte zemra ta ngrinte aty shtëpinë e re. Vend i mbarë. Edhe provat e bërra folën për atë truall, që shtrihej në një rrafshinë djerr, që dilte si ballkon mbi përruan e thellë të Rrushkullës. Në të majtë lartësohej Shkëmbi i Kuq, shpuar nga gargujt dhe ngjante si me një mijë sy. Prova me gjumin e deleve ia ngrohu edhe më dëshirën. Delet fjetën qetë, pa trazime. Bile, edhe vetë dremiti. Ëmbël, me ëndrra të lehta si krahë pëllumbi. Dhe vërtet, një rethak pëllumbash të egër gugitnin mbi ullishtën e rënduar nga lulet.

Shkonte të shihte provën e dytë, atë të qypit me ujë. Shqetësimi i rridhte përrua në sytë e shkruar. Në ëndërr i qe bërë llahtarë: sikur lopës së vetme iu sul një kafshë e zezë me dhëmbë hata, si çatallë, e brirë dredha-dredha si trung shkoze, me fytyrë sterrë e thundra sa një sofër. Medet! kishte klithur e gjumi i kishte dalë. E kishin mbuluar djersët. Gruaja flinte rëndë, me duar të lëshuara mbi shtresa, si pa jetë. E përtypte dita, se mos vetëm atë, të gjithë i bluante mokra e saj. Këto mendonte rrugës për në Trojëza.

Qypin e gjeti plot, uji nuk kishte shterur. Gropa në të cilën kishte futur qypin iu bë pus. Rroku me një vështrim hapësirën përreth. E veshi vendin me hardhi, dardhë, rrush e shegë

që kuqonin si gjaku. Shtëpia mbështjellë nga hija e tyre, kurse pusi para derës vlagonte fresk. Futi dorën në ujë, freskoi sytë. Një fillad i lehtë e ledhatoi në flokët e lagur. Iu bë se në oborrin e gjerë luanin fëmijët e tij, vajzat veshur si pëllumba e djemtë si garguj.

Por s'kishte qenë e thënë të lumturohej gjatë. Gëzimi shteri si pikë uji në dhë shtuf.

*

* * *

Është humbur fare! As ha, as pi! Veç gjethe arrash kërkon për t'ua vënë faqeve që t'i ulet zjarrmia. I bëhet se gishtërinjtë e beut, qarkuar me unaza, i ka aty. I djegin! Ia përzhitin zemrën. Pesha e shuplakës e kërrusi si plak moti, e theu dysh. Nuk del jashtë, e vret drita e diellit. Është zbardhur, është bërë letër cigareje. Nuk shuplaket burri, or shpirtkamostër! T'u haptë varr ai truall! T'u thaftë ajo dorë që e rrëzoi kulmin e shtëpisë! Të këndoftë qyqja mbi varr, e mos të lëntë një grimë qetësi! — këto bluante Zadja në gojën e hidhur pelin, që nga dita kur i shoqi u kthye nga Trojëza dhe zuri shtratin. Gjethet e arrës ia freskonin mollëzat e duarve përvëlur nga finja. Kishte mbetur burrë dhe grua për derën e Metajve.

Kishte qenë e bukur, si Zadja thoshin. Balli i lartë e faqet me gropë ia shtonin nurin dhe hijeshinë. Selvi në këmbë kishte qenë. Po jeta

e përtyпка bukurinë. E fishkur, si e tharë nga murlani, mbushi prehrin me gjethe arre. I lau në kroin e Sakjeve, që pikte si lot dhe nxitoi për në shtëpi.

I shoqi rënkonte. E ktheu në shtrat siç kthehet një fëmijë. Djersë kullonte. Rrembat e damarët e fryrë të gjakut ia kishin plasaritur faqen që i kullonte një lëng të verdhë si vrer. Zadja ia vuri ngadalë gjethet e arrës në faqen e zbehtë, për të mos e lënduar dhe ia lidhi me një napë koke, të bardhë si dhé vapem. E trusi në qafën e hollë, përthyer si kërrabë, po, nuk duroi gjatë. Lidhi në djep vajzën motake, e tërhoqi pranë të atit dhe doli. Dielli kishte kërcyer mbi bajamet e Kajes.

Nxitoi. Do të shkonte me grarinë e mëhallës poshtë, te Përroi i Mallës, për të nxjerrë gjineshtër. E kishin zënë përruan në fillim të verës e gjineshtra qe regjur. «Dilte fije-fije, si munafsh! — u kishte thënë Honia e Bodjeve, që kishte shkuar për ta parë.

Mori pallën e drurit, me të cilën rrihte dorëzat e gjineshtrës, kotruven me ujë, draprin, që e qepi pas belit, dhe bëzani shoqet. Dolën njëherësh, duke çuquritur si pulat e trembura. Vapa çante gurin. Nga dheu shtuf i rrugës ngriheshin avuj të nxehtë që t'i përcëllonin qerpikët. Gjethi nuk lëvizte. Në pluhurin e rrugës shkruheshin gishtat e zbathur të grave.

Para printe Caja e Çopajve, e hollë dhe e gjatë si beronjë, pas saj Honia e Bodjeve, me

një sy të shtrembër, nga një plagë e hershme në fëmijëri (thoshte se bukurinë ia kishte prishur mëzati i ndërkyer i hoxhës). Zadja nuk ndihej, ecte shpejt për të mbrojtur thembrat e plasaritura si drushtull ulliri. Cija, vajza e Karajve, mbyllte vargun duke mbledhur kuleve të anërrugës ferrmanëza, që ia përskuqnin duart dhe ia mavijosnin buzët. Cija do të martohet në vjeshtë të parë, e gjineshtrën e donte që të mbushte dyshekun e pajës.

Caja diçka i tha Zades, i zgjati dhe prehrin që të merrte ndonjë fik mufkë, po Zadja nuk e kishte mendjen dhe i kaloi anash.

«E shkreta! — iu dhimbs Cajës. — Ia përgjaku zemrën, bej qeni, që e përgjakshin me bukë në gojë.»

Syri i sëmurë i Hones lëvizti. Një sumbull loti piku në pluhurin e nxehtë.

«Ajo që i ra Zades mos i rëntë gurit. Kot nuk thonë: e keqja i ra gurit e thërrmoi, i ra drurit e thau, i ra njeriut e duroi. Duron dhe Zadja, gëk me gojë nuk bën, veç tkurret çdo ditë.»

Po i afroreshin Përroit të Mallës. Kutërbimi i ujit të qelbur mbyste vendin. Edhe zogjtë nuk ndaleshin në shkurret anës përroit. I trembeshin ngjyrës së shprishur të ujit. Përroi që prerë me plisa e gurë pellgje-pellgje, që ngjanin, në atë zagushi, si qeska qelbi. Në to pluskonin dorëzat e gjineshtrave rënduar nga gurët rreth të cilëve vërtiteshin mizëri krimbesh të hollë. Shu-

BIBLIOTEKA E KRETHIT
DARRAGASTER
44355

më prej dorëzave e kishin zhveshur ngjyrën jeshile të lëkurës e ngjanin si kocka, hedhur pa kujdes në ujin që kutërbonte.

Caja hoqi jelekun e ngrënë në bërryla, duke zbuluar gjoksin e tharë dhe të rrudhur, dhe e hodhi mbi një degë thane që skuqte lehtë nëpër degë frutat majhoshe.

Zadja futi duart gjer në bërryla në ujin kafe. Një avull ngrihej prej pellgut. Tështiu disa herë. Ngriti një dorëz gjineshtre. Uji i trashur si jargë pikte mbi pellgun e vakët, që pasqyronte qiellin e lartë, nëpër të cilin retë po mblihdeshin si delet në shtrungë. Kërkoi në shtratin e tharë një rrasë guri. Gjeti një pllakë gipsi që xixëllonte si gur unaze. U mundua ta shkulte.

Gjaku i vërshoi në fytyrën e djersitur nga sforcimi. Thirri Cijen. Poshtë gurit doli një gaforre e madhe. Cija u tremb.

«Është e re!» mendoi Zadja dhe kujtoi vajzërinë e saj që i shkiste nga sytë, si një re e lehtë maji.

Qeshi. Hidhur. Po të kafshoi gaforrja, kujtoi, nuk të lëshon pa pëllitur gomari i zi. Kështu i trembnin në fëmijërinë e largët. Djersa i piku në ujin e qelbur. I erdhi keq për veten. Fëmijëria iu davarit syve si një zog i trembur. Asgjë s'mundi të sillte në mend, veç frikës nga kafsha. Edhe djersët, që i buisnin fytyrës, i bëheshin si kthetra gaforreje që i shponin sytë e përlotur, qafën e tretur, belin e hollë, rreth të

cilit ndiente dhëmbëzit e draprit. Bëri ta hiqte nga mesi e ta vinte diku pranë vetes, por ndërroi mendje. U çua në këmbë, yuri duart në mes dhe u shtriq. Diçka i krisi në supin e majtë, ia mpiu edhe anën e djathtë; vetëtimthi i rrëshqiti poshtë në kyçet e gjunjëve që iu drodhën. Rënkoi. Sytë iu veshën miza-miza, bëri t'i largonte me dorë.

Miza gjaku! — qeshi hidhur me vete. Gjunjët i fërgëllonin, ndërsa vendi përreth iu vesh jeshil. Përsëri me dorën e lagur, që kutërbon-te erë të keqe, bëri të largonte nga sytë mizat. Por s'kishte të tilla. Ato i ngriheshin nga gjoksi, që i këndonte në çdo frymëmarrje. Tështiu, pastaj e shkundi kolla.

Cija sheshoi rërën me duar, vuri një shkop, gati një bërxxhik të gjatë, në mesin e fushës që dystoi dhe mundohej të maste kohën, por, e pasigurt nga ç'arriti, u ngrit në këmbë. Drejtoi trupin dhe mati me këmbë hijen e vet. Një. Dy. Dy pa pak. Uf! U kalbëm! Na hyri në shpirt kjo grahmë e keqe! — pështyu, teksa shpëlau dorën me ujin e kotruves dhe e futi në gjoksin e bëshëm për ta freskuar. Pastaj mërmëriti nën zë një melodi, po nuk u mor vesh saktë ç'qe, ngaqë Caja, Honia dhe Zadja u mëshonin pallave njëherësh. Taf-tuf, taf-tuf! Dorëzat e gjineshrave shpërbëheshin fije-fije, të bardha e të holla si penj merimange.

Cirkat e ujit që ngrinin pallat e drunjta i kishin qullur gratë. Rrobat e Cajes ishin ngji-

tur pas trupi. Tri gratë e tjera, më të shkuara në moshë, i kënaqeshin freskisë dhe rinisë së atij trupi vajzëror.

Cija përsëri desh këndoi, po, kur pa Zaden ngjitur pas pallës së drunjtë, kënga iu mpiks.

Shtëllungat e gjineshtrës së shpupluar i ndernin në diell. Thaheshin në çast. Cija mblodhi një shtëllungë, e ngjeshi, mori dhe një shkullmë tjetër, i shkrifëroi. Ngriti një pirq, i dha formën e dyshekut, e lëmoi me pëllëmbën e rrudhur nga uji, pastaj u shtri lehtë mbi të, mbylli sytë dhe qeshi si e zënë në turp.

I gëzohet vajzërisë! — i erdhi keq Zades, ndërsa Honia fshehu syrin e sëmure. Zadja la pallën e drunjtë mbi pllakën e gurit, mbushi duart me gjineshtrën e punuar, e shpuploi dhe e nderi në shkurret e anëspërroit. Dukej si re bore.

Befas një hije burri i zuri diellin. Vrulltas ngriti kokën. Mbuloi rrëmbimthi me dorën që i dridhej gjinjtë e fishkur, shkarë nëpër plasat e fustanit të vjetër. Sikur e zu mokthi, nuk ngopej dot me frymë. Zemra iu bë lodër. E skuqur duvak, s'dinte ç'pjesë të trupit të mbulon-te më parë. Rrëshqiti duart mbi kofshë e i ngjiti në gjoksin e lagur. Honia e Bodjeve i hodhi një përparëse, ndërsa me syrin e prishur, ku shquhej veç e bardha, u kthye nga beu.

— Ik, o bej! Ngjit udhën tënde! S'është për sytë e tu kjo që sheh! — dhe i mëshoi fort pa-

llës me dorëzën e gjineshtrës. Cirkat e ujit stërpikën përreth.

— Më keni zanë përruan! — qeshi beu duke zbuluar dhëmbët e florinjte që ndrisnin ftohtë, si sy djalli. — Unë kërkoja kuçedrën e më dalin keckat përpara! Ha-ha-ha! — përqeshi duke përplasur pushkën italiane në pantallonat allafrënga.

Caja u ngrit. Megjithëse ajo poshtë në përrua e beu sipër në sop, gati barabar qenë. Beu u tërhoq një hap.

— Më keni qelbur ujin! — ngriti zërin beu, enkas për ta dëgjuar dikush tjetër e jo gratë. Kur pa sejmënin e tij, Ali gjatoshin, me atë fytyrë quka-quka, si të djegur në hirrë, mori hamull. — Aty kam për t'ju larë, keckat e dreqit! T'i shkundni një herë e mirë morrat, llomshet e Çopjeve! — u jargavos beu, duke tundur para grave pushkën e shkurtër. Një zagari hollë e i paktë si nuselale, i fërkohej në këpucët prej meshini.

— Këtë ujë e vakëm për hanëme kadnën, or bej! Ajo e lëshoi këtë erë të qelbët! — iu përgjigj Honia e Bodjeve; teksa e bardha e syrit iu përskuq nga rrembat e gjakut. Caja u qas nga Honia, edhe Zadja mori pallën e drunjte lënë mbi pllakën e gurit, që qe nxehur saç nga rrezet e vala të diellit. Një gjinkallë u tremb, këndoi një çast, pastaj fluturoi duke spërkatur vendin përreth me grimca uji.

— Pusho ti, qorre! — kërceu Aliu, duke iu afruar Hones. Cija tërhoqi Honen pas vetes.

Beu u lëpi. Lëmoi mustaqet e holla me shpinën e dorës të enjtur e lara-lara të verdha, si kurriz skrapi¹, dhe iu afrua Cijes. Cija u zgjat një pëllëmbë më shumë. Beu ndali. Pushkën e gjatë e hodhi në sup.

Fshap! — kërciti diçka pas Cijes. Caja e Çopajve, sa çel e mbyll sytë, kishte ngritur vetëtimthi një dorëz gjineshtre nga pellgu e ia përplasi beut në fytyrë. Uji i trashur si jargë mbështolli beun që përpiqej të qartësonte shikimin, me duart që i rrëshqitën si të lyera me dhjamë të shkrirë.

Zadja nuk priti më. Hoqi draprin nga mesi. U çlirua. Drapri bëri një hark në ajrin e nxehët të mesditës dhe pushoi në kokën e beut, që ra plluc në ujin e qelbur. Cija ofshani si e çliruar nga një barrë e rëndë. Zaden e liroi mokthi. Sejmen Aliu nuk u pa më, e treti ferra e madhe.

Rrjedhës së sipërme të Përroit të Mallës vinin gjëmime të mbytura. Cija tha se vinin nga Peza. Gjaku i beut trotej në ujin e qelbur.

1) salamandra.

Motivi i jetës

Quhej Shemë. Shemë Selimi. Me këtë emër që regjistruar në kuadër në ndërmarrje dhe bri këtij emri vinte, çdo pesëmbëdhjetëditësh, gishtin e trashë, lyer me bojë shkrimi, që zinte çerekun e fletës së borderosë. Nuk dinte shkrim e këndim. Prandaj midis tij dhe pagatores do të lindnin gjithmonë keqkuptime. Ajo ankohej për të, që s'bëri dy klasë shkollë, për gishtin e trashë si kërcu dhe për borderotë që ia laparoste si fëmijët. Ai heshte duke fshirë gishtin me bojë në pantallonat prej shajaku. Gjithmonë kështu vishej. Dhe peliçen që u jepte ndërmarrja s'e ndante kurrë nga supet, dimër qoftë, a verë.

Edhe me çizmet kishte gjetur karar, në dimër i mbante të gjata, për t'u mbrojtur nga bora, balta dhe të ftohtët që të brente si me dhëmbë, në atë grykë me emrin e çuditshëm «Ku thyen qafën Drini», kurse në verë ua prishte qafat me brisk dhe i kthente në gjysma, si galloshe.

Ishte i kursyer, edhe pse fitonte njëlloj si të tjerët. I kursyer ishte jo vetëm në përdorimin e parasë, por edhe në të folur, në lëvizje dhe në të përshëndetur. Po jo në punë. Djersinte sa për katër. Po gjithmonë i vetëm. Kurrë nuk e shihje me njeri. Edhe kur hante, vetëm ulej në mensë dhe përtypej më nge, sikur të përcillte kohën.

Ndodhte që t'i afrohej kush, por ai ndihej keq. Shqetësohej. Lëvizte pa shkak, hidhte sytë në përgjim dhe sikur ndiente një ngushtim të hapësirës përreth, më tej akoma, mezi mbushej me frymë.

Të linte përshtypjen se ruhej nga ne. Megjithatë ishte i qetë. Midis syve të shkruar dhe hapësirës së buzëve i ndehej një rrudhë e hollë, si një buzëqeshje shpotitëse, gati-gati e padukshme. Mbi mjekrën e gjerë i çelte një gropë e thellë, kurse flokët, si gjethet në fund të vjesh-tës, i qethte shkurt, fare shkurt.

Qethej vetë. Kjo e përforconte më shumë mendimin që ai u druhej njerëzve. Se ka disa veprime, që njeriu nuk i kryen dot vetëm, po ka nevojë ta ndihmojnë, të ndiejë dorën dhe kujdesin, pse jo, dhe përkëdheljet e të tjerëve.

Por ai këto i kishte larguar.

Për moshën e tij s'mund të thoshe ndonjë gjë të saktë. Për këtë edhe shefi i kuadrit të ndërmarrjes, kur e kishte regjistruar në fillim, qe bërë nevrik. Duhet moshë e saktë, ki-

shte thirrur ai, janë dokumente këto, jo defterët e bajraktarit! dhe kishte treguar me dorë kasafortat e hekurta të zyrës. Ai ishte mbledhur, një grusht i ishte dukur vetja, si i trembur nga shkëlqimi i ftohtë i hekurit.

Shefi qe ngritur në këmbë. Kishte tërhequr një sirtar, diçka kishte numëruar me një zë të ngjirur, pastaj, letrat me emrin e tij i kishte stivosur pranë të tjerave. Kur doli nga zyra, ecte lehtë, sikur diçka nga qenia e tij të kishte mbetur atje, mshelur në hekura. Ç'kishte shkruar ai? pyeste veten duke çapitur cungthi, si pa gjymtyrë. Letra, bajraktari shkruante. Ai ishte i këndueshëm ndër ne... Letrat e tij mbillnin mort. Zinë e tyre fshati dhe mbarë krahina e pati ndier mot e jetë. Këto përtypte e ripërtypte me frikë, po bajraktari po bënte katër vjet ikur pa nam e nishan. Kur e njoftuan të fillonte punë, u qetësua disi.

Dhe nuk u miqësua me njeri.

Megjithatë ne e donim. Pastaj dhe puna e tij të bënte ta doje. Kërkonte frontet më të vështira. Në fillim na vinte se bridhte pas parasë, sikur ishte maniak i saj. Edhe brigadieri, si për inatin tonë, e caktonte kurdoherë në fronte të veçanta pune, në më të vështirat, se ato i kërkonte. Dhe ishte rrezik, gurore qe, një gur ose një cifël shkëmbi nga gjithë ajo lartësi, të bënte të «pakonëm», siç shprehej mixha Gjin. Por ai kurrë nuk dëmtohej, as një gisht nuk cekte, megjithëse rrëmbehej nga puna.

Flinim bashkë. Bile ai kujdesej për fenerin, fener i thënçin, se qe një copë llamarinë e kthyer dhe salduar keq. Kudo rridhte gazi, kështu quante vajgurin ajo zonë. Megjithëse ai e kishte zënë me botë, një lloj balte e zezë që ngjiste fort. Krevati i tij qe pranë derës, ky mbe-ti për të. Dhe ai u shtri i kënaqur, duke na ha-bitur të gjithë. Ne prisnim që ai të fliste, të kundërshtonte, mbase dhe të ikte, të shkonte në ndonjë fjetinë tjetër. Larg derës të paktën. Por ai rregulloi batanijet, pa shprehur ndonjë shenjë zemërimi.

Nga plasat e derës, megjithëse zënë me ka-trama; hynte jo vetëm të ftohtët, por edhe fjo-lla bore që i rrëmbente era. Shpesh, kur gdhi-heshim, shihnim batanijet e tij zbardhur nga bora.

Kur lanim sytë në mëngjes, veprimet që kry-ente ishin me të vërtetë të çuditshme. Ai mbu-shte duart me ujin e pastër dhe i hidhte lehtë në fytyrë. Duart i mbante përsëri grusht para syve. Priste ujin që rridhte nga ato. Përsëri e hidhte në sy. E priste në pëllëmbët e mbledhu-rra. Ky veprim përsëritej derisa në gishtat plot nyja të mos mblidhej më asnjë pikë ujë. Dukej sikur luante. Asnjë pikë ujë nuk çonte dëm, megjithëse nën këmbë i rridhte një Drin i tërë. Drejtonte trupin dhe nxirrte nga xhepi i peliçes peshqirin e bardhë. Ishte i pastër. Teshave të tij u vjen era sapun, thoshte mixha Gjin. Kur-sen ai vetë, shtënte, «nuk loz me të mirën». Dhe

vërtet Shema edhe shishen e ujit që mbushte në darkë për të pirë e nxirrte në dritare gjatë natës, dhe të nesërmen po aty pinte. Kurrë nuk e derdhte, si të ishte vaj.

Ai ishte si një pus i thellë. Edhe emri i tij sikur shprehte diçka të rëndë: Shemë! Përse kështu!? Kisha dëgjuar emra vajzash Qyqe, Shkurtë, Lenushë, Hume e plotë kësish, ndërsa meshkujt gjithmonë kishin qenë të mirëpritur! Atëherë përse?

Rasti e solli që të afroheshim. Po meremetonim një mur të shembur nga shiu, të cilin e kishin punuar dy muratorë të brigadës sonë, Azemi me Gjatën. Djersë kullonim. Jo nga lodhja, sesa nga sedra e lënduar.

Kështu arritëm deri te këmba e kolonës. Në buzë të saj, Shema qëndroi, pa nga unë dhe kërceu brenda. S'vonoi dhe dëgjova gurgullimën e ujit që mbushi kovën. Zgjata dorën. Gropa mbushur fyt. Vetëm zhurma e kovës dëgjohej. Uji që i turbullt. Kështu punuam, një orë, dy... Qull u bëmë. U lodha, u këputa, sa po më merreshin mendtë. Por dhe ai jo më pak, se të vështirën ai po e përballonte.

— Shemë, o Shemë! — i thirra.

Kova heshti. Dëgjoheshin vetëm pikat e ujit që pluskonin në të çarat e saj.

— Pushojmë ca, se u lodha! — hapa rrugë unë. Shkalla u lëkund. Zgjata dorën, por ai s'ma dha kovën. U ngjit mbi gropë, e kovën e la pa derdhur. Zuri vend mbi trung dhe shi-

kimin e treti në majat përreth. Ato nxinin, me sa dukej prapë do të binte.

Kisha mbështjellë në një faqe reviste pak bukë e djathë.

— Merr bukë! — iu qasa pranë. Ai më pa në sy, vuri dorën në zemër dhe kuptova që s'do të merrte. Hëngra pa dëshirë.

Kështu e përcollëm pushimin e parë.

U ngritëm. Ai bëri nga gropa. Pa në kovë dhe kërceu brenda. Uji në kovë qe kthjelluar, si një qiell i shpëlarë nga shiu. Derdha kovën, pa e kuptuar përse nuk e derdhi ai.

Kështu kaluan disa ditë. Rrallë i puqnim duart në fillim, kurse tani më shpesh. Shpesh i hidhja dhe ndonjë fjalë, sa për të ushqyer bisedë.

Shema po çelej. Kjo vërehej qartë. Buzët i dridheshin lehtë, si për të shkundur ngërçin e gjatë që e kishte mbërthyer. Shpesh e më shpesh shiheshim në sy. Diçka trazohej në thellësinë e tyre.

— Shemë! O Shemë! — i thirra.

Kova heshti. Ai ngriti kokën dhe më pa drejt e në sy.

— Çlodhemi pak? — e ftova të ngjitej lart.

Ai, si dhe ditëve të tjera, s'ma dha kovën. U ngjit mbi gropë dhe e la atë në buzë të saj. U ul në trungun e lagur. Përsëri nuk e derdhi kovën. Uji vërtitej në të duke u shuar në një sipërfaqe të rrafshët, në të cilën nisi të pasqyrohej qielli i vrenjtur.

— S'po na hap koha! — ushqeva bisedën. Ai nuk foli. Veç sytë iu kthjelluan. Për të mos ndenjtur kot, u ngrita dhe derdha kovën. Uji rrodhi poshtë i turbullt. Shema e ndoqi me sy derisa ai u tret në dheun e kuqëremtë.

— Shemë, — e nxita, — folmë një fjalë, he burrë, për veten, për punën, apo dhe për kohën! Përse hesht?! Ç'të keqe ke? — desha të thosha edhe më, po goja m'u ndry e s'fola. Heshta duke përgjuar.

Ai u drodh. Fshehu sytë thellë në retë e murme që nxitonin qiellit dhe një nerv shqetësimi nisi t'i çukiste në mjekrën e gjerë. Fjalët e mia e tronditën, se dhe duart s'po dinte ç't'i bënte. I lëvizte kot dhe pa shkak.

— Dhe im atë i heshtur ka qenë! — vazhdova t'i fryja zjarrit të bisedës. — Të heshtur na la edhe ne, se vdiq herët. E la nënën tonë me një kalë halle dhe me një dorë miell në magje. Po fëmijët e tu ç'bëjnë? A rriten? Ç'moshë kanë? — e pyeta pa të keq.

Ai u ngrit rrëmbimthi. Bëri nga gropa, po në buzë të saj u kthye, si ti kishte zënë dikush rrugën. Sytë iu mjegulluan. Në fytyrën e qetë iu shkrua një dhimbje e madhe. Peshën e saj dhe supet s'e mbajtën. U kërrus. Dukej se jetonte në tokë prej shekujsh. I harruar nga gëzimet dhe vdekja.

— Unë s'jam i keq! — nisi ai. Kishte një zë të qetë dhe të ëmbël, ta kishte ënda ta dëgjoje. — Edhe ju s'jeni të këqinj! S'ju kam ngarë dhe

s'ju kam bërë gjë të keqe! — mendohej gjatë kur fliste. Fjalët i ngjiteshin lart si një kovë e mbushur në një pus të thellë, që vjen duke u përplasur në gurët e lagur.

— Halli e lë pa gojë njeriun! Ia merr zënë, si dhe jetën. Fëmijë s'kam dhe s'kam pasur ndonjëherë. Jo se s'kam dashur, por ashtu na rrihte fati. Na linte të vetëm, si thirrje në ag. — Heshti thellë dhe fërkoj, me duart që i dridheshin, nofullën, si për ta çmpirë.

— Në fshatin tonë nuk ka ujë. Ai ngrihet majë malit, kurse krojet rrjedhin në luginën poshtë tij. E uji lind jetën, bukën, gruan, fëmijën dhe këngën. Ne s'i kishim ato. Askush nuk e jepte vajzën ndër ne. Emri i fshatit tonë i ndrydhte të gjithë miqësitë. Sunrroj, kështu e thërresin atë. Pa ujin dhe toka, edhe gratë, edhe pemët mbarsen me shterpësinë. Në fshat ka shumë si unë. Fillikatë, si zogjtë e qyqes, — përsëri heshti. Mezi mbushej me frymë. Më erdhi keq për të dhe mora inat me vete. Përse e lëndova! grindesha në heshtje.

— Ishim, si dhe të gjithë në fshat, kripë. Pesë vëllezër bëhemi. Të gjithë në moshën e martesës. I ranë këmbët babait, por s'jepte kush. Kërkonin shtrenjtë. Paraja, vetëm ajo e ngjiste nusen në Sunrroj. Po ku kishim ne. Punuam të gjithë e mezi zumë një nuse për vëllanë e madh. Po kunata nuk u soll mirë me ne. S'u përpoq të na zinte nuse. Mbase dhe s'i dilte, po nuse duhej të na zinte. Kështu më rrodhën vi-

tet. Ato u bënë shumë, unë po i vetëm. Kur shihja gra dhe vajza trembesha. Druhesha se mos ato kuptonin dëshirën time. Unë s'mendoja ters. Veç doja të martohesha, të kisha dhe fëmijë. Po Drini rrodhi poshtë në luginë, kurse mosha ime lart në kep, zhuritur nga thatësira dhe dëshira.

Heshti më gjatë se çdo herë tjetër. Një det brengje i trazohej në sytë e shkruar, teksa nervi në mjekër trokiste pa pushim. Më vinte keq! «E lëndova rëndë»! — thashë me vete dhe bëra të ngrihesha për të filluar punën, por ai më kapë nga gjuri lehtë dhe dhimbshëm. E pashë drejt e në sy. Një shikim i butë më lutej të dëgjoja deri në fund.

Dregza e brengës së tij krisi. Në plasat e saj, ajo brengë do të rridhte e gjitha, derisa në sytë e shkruar t'i mbetej boshllëku i një hijeje. Në mos sot, nesër ajo do të ndodhte, qetësoja veten.

— Jo, dëgjomë! Është më për mbarë. Sikur lehtësohem! — m'u lut, teksa më pëllëmbën e madhe më mbajti për dore.

— Si thashë, mbeta beqar! Vërtet, më zi nuk ka për njeriun sesa ta mbyllë jetën vetëm. Po, të paktën jam i qetë, — përsëri u mbush thellë me frymë, sikur do të zhytej thellë në ujë.

— Se edhe mund të martohesha! — vazhdoi duke psherëtirë, — bile të kisha zgjedhur një vajzë të bukur, e me të mbase do të kisha një tufë cuca e djem, ja, ca më të mëdhenj e

ca më të vegjël se ti, po nuk mundesha, nuk më bënte zemra, — dhe vuri dorën në anën e majtë mbi gjoks. E fërkoj lehtë, si për ta lehtësuar nga dhimbja.

— Në anët tona ishte zakon rrëmbimi i vajzave, nuk ishte marri dhe kurrkush nuk të tregonte me gisht. E thotë dhe kënga. Ja, dëgjoje:

*Qysh e morën Fatime Dorinë
në një thes të dhishtë,
qysh ia lidhën Fatime Dorisë
duart edhe sitë. Ai, ai, ai!*

Përsëri tallazi në sy mori valë. Më vinte inat me veten që u bëra shkas të vuante ajo.

— E rrëmbenin siç ta tha kënga. — Psherëtiu. Gjatë dhe në një përhumbje vitesh. Tundi kokën si për të larguar një mendim të keq, pastaj shtoi: — Në atë këngë jam dhe unë. Mos u çudit, nuk flas jerm. Jam në mend. Po, po, jam në këtë këngë, që ma përgjak zemrën sa herë e dëgjoj. Jam, por jo me emër, sa nuk bëmë ndonjë gjë për nam e lavdi. Një cucë grabitëm. Por dhe marre s'bëmë!

Më shikoi gjatë, si për të nxjerrë mallin e dikujt. Trazoi flokët e verdhë që iu kreshpëruan.

— Kisha një shok timin, Shaqir e quanin. Shaqir Selimi. Shok dhe kushëri e kisha, të një moshe dhe thuajse të një boje: I gjatë, i bukur, i plotë dhe i fortë, si Shaqiri, fiskajë. I kishte

ardhur koha e martesës, bile po i shkonte, se qe do vjet para meje. Dhe më thotë një ditë, oh, ajo ditë, më mirë të mos kishte ardhur. — U murrëtye në fytyrë, ndërsa vetullat iu mblodhën, gjemba iu ngritën.

— Vemi në Mborje! — më tha, teksa çelej si dielli në Kraj Lurë. Unë po gati. Nuk thonë kot, shih yjet, merr pyjet. Ashtu qe Mborja për ne, me vajza si yje, për nga bukuria shoqe veten kishin. Dhe shkuam. U nisëm në vapë, kur dhe gurët krisnin e çaheshin... Po pyesnim ne, ishim të rinj. Shaqiri nuk fliste, veç herë pas here diçka trazonte në hejbetë e doriut të kuq all. Ashtu arritëm në Majë Sukë, nga ku shtëpitë, kopshtet, rrugët dhe krojet e Mborjes i kishim si në pëllëmbë të dorës. Aty dhe u fshehëm. Pritëm, një orë, dy, derisa dielli mori rrokullimën poshtë Kroit të Bardhë, ku shkuam dhe i dhamë ujë kuajve. Atëherë erdhi ajo, Fatime Doria e këngës. Nuk them se Shaqiri nuk e kishte parë, por edhe unë kisha përcjellë shumë net me të, shumë herë kisha ëndërruar për sy që të shkrepnin si hënë e qëruar. As e njihnim, as na njih-te. Na pa në sy dhe e përpimë me sy. Unë isha mekë; Ma kishte marrë zërin. Mezi mbushesha me frymë. Më bëhej se edhe vendi përreth mbante erën e saj të mirë.

Edhe Shaqiri kishte mbetur, as i zoti të fliste, as i zoti të ngrihej vendit. Kur u ul te kroi, gërshetat iu shpleksën supeve si nepërka. Zanë mali ishte, apo vajzë Mborjeje? Po nuk pata

kohë të kënaqesha gjatë se Shaqiri doli nga ku që fshehur duke e trembur në shpirt. Hëna u fsheh pas reve, aq u nxi fytyra e vajzës e bardhë si cipa e borës. Bucela i piku nga duart dhe mori rrokullimën në kalldrëmin e ngrënë.

— Mos, për atë diell! — ngriti duart dhe u mek. Shtanga. Nuk po kuptoja ç'po ndodhte, kur e shoh atë këputur përdhe si një degëz lulekumbulle.

Shaqiri kishte hapur grykën e thesit dhe ma bënte me shenjë që ta ndihmoja.

Bëra siç më tha. Ajo s'lëvizte. Qe zverdhur apo zbardhur? pyeta veten me frikë. Lule shtogu që bërë.

— Mos, bre, se e mbyte! — i kërceu Shaqirit.

Ai gulçonte. Më pa në sy, në ata sy nuk kishte asgjë të keqe.

— Shpejt, shpejt! Mbaje grykën e thesit! — më nxiti. Atëherë i pashë duart e tij që fërgëllonin si gjethe. E futëm në thes si një copë dru. Shaqiri kërceu mbi kalë dhe unë ia vura thesin mbi gjunjë, pa ditur ç'bëja.

I lëshuam kuajt me revan. Po binte muzgu, pas nesh mbetej nata, që thellohej edhe më shumë nga hija e Majës së Haravelit. Më bëhej se kalëroja në ëndërr. Kapsallitja sytë, po jo, nata po shtrihej ngado. Ishte një natë me shumë yje, që më bëheshin si sy që përgjonin revanin tonë.

Kishim arritur tek Ura e Lapajve kur ajo u përmend. Sa erdhi në vete, klithi fort dhe për-

sëri humbi në kllapi. Yjet u drodhën, ndërsa përroi i Lapajve meku zhurmën, rrodhi pa zë. Dëgjoheshin vetëm potkonjtë që xixëllonin në strallin e rrugës.

Shaqiri e ledhatoi.

— Mos, mos, bre dorë e vdekjes! — vajtoi ajo, sa ma këputi shpirtin. Nata m'i zuri sytë. As nuk shihja, as nuk ndieja.

— Do të të mbaj si molla në arkë! — iu përkëdhel Shaqiri.

Ajo veç klithte: — Aj, aj, aj!...

Shema u ngrit. Hodhi sytë përreth, pa nga unë, fshiu me mëngën e peliçes fytyrën e mbushur me djersë, pastaj vazhdoi:

— Mos qaj! Hë, zogu i verës! Lotët t'i ter lehtë si era e malit! — përsëri e përkëdheli Shaqiri.

— Ku më përkund, bre trok i vdekjes! — klithi ajo thekshëm, saqë zura veshët me dorë.

S'mundja, dëgjon, s'mundja më, — thirri Shema teksa më kapi për krahu dhe më tërhigte fort, ndërsa çurgët e djersës i rridhnin poshtë qafës së mbushur.

— Atë natë hëna nuk doli. Vërtet të them, nuk doli. E trembën klithjet e saj. As bulkthat, as zogjtë e natës nuk i dëgjova atë natë. Ishim krushq të heshtur, si të përcillnim një të vdekur.

Dhe vdiq vërtet. Shaqiri e mbante sa s'ka më, por ajo veç vajtonte.

Një ditë, as tre muaj nga dita e martesës së

tyre, ajo doli nga shtëpia fshehur dhe shkoi në Dri. U mbyt. E kishin parë disa vocërrakë. Kishte rënë mbi dallgë, e kishte puthur atë dhe pastaj kishte klithur. Asgjë më, i thanë vocërrakët Shaqirit, që u nis brigjeve për të gjetur kufomën. Dhe e gjeti pas dy ditësh, kishte mbetur në një gymë dhe vinte rrotull, si për të zgjedhur vend. E varrosëm me lot në sy.

Pas një viti vdiq dhe Shaqiri. I varrosëm pranë e pranë. Vështirë e kishin edhe të ndaheshin, edhe të pajtoheshin. Mbi varrin e Shaqirit lulëzon pelini edhe sot, kurse mbi të sajin, çaji i malit...

Kështu na rrihtë fati. Prandaj mbeta i vetëm. Se mos vetëm unë, se, siç të thashë, fshati ka shumë si unë. Djem trupdrejtë si bredhi, por që pasha e dëshirës për martesë i kërrusi, i gërreu dhe i humbi. Më mirë kështu, sesa të rrëmbeja një jetë. As Shaqiri nuk pati faj, por edhe Fatimja nuk bëhet me faj.

Prandaj erdha këtu. Të mbledh ca pare. Kam edhe dy vëllezër për martesë. Po, po, t'u gjej nga një nuse të mirë. Pastaj do të hap një pus Ani, le të thonë se s'ka ujë. Në Dri do ta çoj. Dëgjova, dhe kam për ta bërë! O të burojë uji në oborr, o nuk ndalet Shema! Të mos mbeten djemtë e fshatit rrënjëdalë.

Heshti. Fshiu djersët me mëngën e peliçes dhe treti shikimin thellë në horizont. Ato qenë zbardhur nga një borinë.

Të nesërmen mori lejen e zakonshme. Iku drejt fshatit me një çantë plot. Dikush tha se kishte blerë penj qëndisjeje për nusen e vëllait. Një tjetër penjve u shtoi dhe dy triko ngjyrë alle. Në darkë brigadieri kur caktoi vullnetarët për në hekurudhën e parë shtoi se Shema kishte blerë litarë.

Silli ujin!

Rruga ishte e vështirë. Tek ura e Kolajve akulli nxinte. Uji që rridhte shkëmbinjve kishte çelur një pyllth, ku kallamat shpata të akullit ngjanin me pishat dhe pikat e akulluara të ujit me kërpudhat. Nën të tundej uji, në flluska, si një gjerdan i thurur nga mijëra rruaza. Ishte rrezik të kaloje në këmbë e jo më me makinë, prandaj dhe e kthyem shoferin.

Ishim tre veta, unë dhe dy shokët e mi të zyrës. Do të kontrollonim zyrat e financave në disa kooperativa. Ecnim me kujdes, shoqëruar nga shakatë e Besit.

«Na ishte njëherë një shef, nisi ai. U mërzit në zyrë, e mori malli për zogjtë, pyllin dhe boren, prandaj një mëngjes të ftohtë ngjeshi çizmet e terrenit. Për dore, si një gjysh shembullor, mori nëpunësin vartës. Nën sqetull kishte çantën e zezë si dosje. Ec e ec dhe s'ka të sosur. Në mes të rrugës një det akulli!... Shefi shtron çantën e zezë, si qilim fluturues dhe...» — po nuk mundi ta përfundonte improvizimin, se

rrëshqiti. Spiroja i dha dorën, ndërsa qeshte me të madhe.

Kështu e bëmë atë copë rrugë. Te Varret e Shehitëve gjetëm një grup kooperativistësh.

I përshëndetëm. Ata u ngritën në këmbë dhe na bënë vend për t'u ulur. Ndezëm nga një cigare.

— U harrovë, o Ali! U bënë vite që s'ke dalë këndej nga ne, — më tha plaku Kojë, duke më zgjatur për së dyti kutinë prej fakfoni.

— Pak nga të gjitha, Kojë, pak nga të gjitha më janë mbledhur! Mosha ecën, këmbët ndalen, punët shtohen, por edhe fajet nuk janë pak! — iu përgjigja. Qeshën të gjithë. Biseda nisi shtruar. Guri ku isha ulur, më shtinte të ftohtë. Po mbërdhija. Plaku Kojë më pa tek lëviza, dhe nisi të tregonte.

— Or Ali, kuptoma muhabetin. Qe ulur i moçmi mbi një gur dhe po dridhte një duhan nga kutia. Nën gur na kishte qëlluar gjarpri. Dhe dushmani si dushmani, do të bëjë zakonin, ta kafshojë njeriun. Lëre, lëre! — i kishte thënë guri, kur e pa të ligun gojëshqyer. Lërma mua! Dhe gjarpri e kishte lënë!... Kafshimi i gurit është më zi se kafshimi i gjarprit. Ne pleqtë na mundon reumatizmi, se kemi ndenjurr gjatë mbi gur, kuptomani muhabetin!... Po, oburrani, as vendi nuk thotë kurrë ngrehu! — dhe bëri i pari në këmbë.

Ecnim njëshkolonë pas rrahut. Plaku Kojë para, pas unë e të tjerët varg. Pas një kthese

si bërryl, ku bora qe mbledhur si e stivosur me duar, u duk fshati. Të gjitha dritaret shikonin nga rruga. Fjollat e tymit të oxhakëve tunde-shin si duar që të ftonin. Shtëpitë ishin larg njëra-tjetrës një të shtime pushke. Të gjitha thuajse fë reja. Dykatëshe dhe mbuluar me rrasa guri të kuqërremta. Fshat i bukur.

Po kalonim pranë një kulle qarkuar me avlli të lartë. Përreth ishin mbjellë akacie, aq pranë njëra-tjetrës, saqë dukeshin si gardh. Qe kohë dreke. Dielli ndriste shumë, po për të nxehur nxehte shumë pak. Nga pas avllisë u dëgjua e lehura e një qeni.

— Ndaluni, burra! Asht vakt sille! — dëgjuam të na ftonte dikush nga pas. Ktheva kokën, nga dera e oborrit po dilte një mesoburrë, që rregullonte një shami me lule të verdha rreth qafës.

— A, jo kështu, Kojë! Jo kështu! Me na marrue me shokët e rrethit! Ti vetë duhej t'u prijë miqve! — tha ai duke na shtrënguar fort dorën.

— Kthehuni, burra! — na nxiti. — Hë, Kojë, hiq para! — e tërhoqi ai duke i rënë lehtë krahëve. Koja ndenji mëdyshas një copë herë, pa nga shokët, pastaj nga brigadieri, një djalë i ri me flokë të kuq, dhe bëri për nga kulla.

Kulla ishte e lartë me tre kate, punuar me gurë të gdhendur. Një gjarpër i madh me gojë të hapur kërcënonte nga të gjitha qoshet e kullës. Nuk m'u duk i goditur simboli.

U ngjitëm për në katin e tretë, atje qe dhoma e burrave, apo oda e miqve, siç e quanin. Ishte e madhe, shtruar me sixhade dhe lëkurë të bardha, me lesh të gjatë gati një pëllëmbë.

— Janë lëkurë deshësh! Shtatë vjet pa qethur i lashë, kasten për odën e miqve, — sqaroi i zoti i shtëpisë, emrin e të cilit nuk e kishim mësuar ende, — e pastaj i preva! — shtoi duke e bërë njërën dorë si thikë.

Unë po soditja odën, edhe Spiroja ishte përqendruar i tëri në dekorin e saj, aq sa kur duhej t'i kthente përshëndetjen të zotit të shtëpisë, s'u përmend fare, e kapi Beci për mënge.

Dhoma ishte e pastër, çdo gjë në vendin e vet. Përshtypje më bëri oxhaku, në ballin e të cilit qe gdhendur një shqiponjë me yll, kurse në anët e tij qenë varur një duzinë xhezvesh dhe çibukësh të madhësive të ndryshme. Në tavan ishin varur çifte mollësh dhe ftonj të verdhë që kundërmonin.

Të zotin e shtëpisë nuk e zinte vendi; lëvizte sa te njëri te tjetri. Dikujt i vinte një jastëk, tjetrit i hidhte kutinë e duhanit. Dukej i gëzuar. Mua nuk ma hodhi kutinë për të dredhur duhan, as Becit e as Spiros, po na zgjati një çibuk të gjatë, afro një bojë njeriu. Çibuku shtrihej deri tek oxhaku që bubullinte nga zjarri. Më erdhi rëndë të thithja duhan në të, prandaj nuk e mora, bile edhe cigaren me filtër e lashë dhe i kërkova kutinë që ta bëja me të dredhur. Ai më zgjati kutinë duke thënë:

«Mendova se nuk e hiqnit këtë të vendit, shoku Ali!»

— Epo, edhe Aliu i vendit është, o Myleazim! — iu përgjigj plaku Kojë me shpoti. Edhe ai nuk e kishte marrë çibukun, por e kishte lënë mbi lëkurë. Vetëm Spiroja tymonte me të, megjithëse nuk e pinte fare duhanin. Brigadierit, që nga koha që hymë në odë, heshhte; flokët e kuq e zbutën disi ngjyrën. Edhe Koja nuk po e tirrte më muhabetin si te Varret e Shehitëve. Ndiheshin vetëm kërcitjet e flakëve në oxhakun e lartë. M'u bë se diçka nuk shkonte. Edhe kulla se ç'më ngjalli një ndjenjë ftohtësie që s'po shkrinte, me gjithë lëvizjet e shkathëta të të zotit të shtëpisë. Mbase ngaqë më dukeshin të tepërta ca gjëra, jashtë kohe. Edhe i zoti i kullës sesi ishte. Por shpejt hoqa dorë nga këto gjykime të sipërfaqshme. Njerëzit si njerëzit, thashë me vete, kanë unin e tyre që i shpon, i nxit dhe s'i lë të qetë. Iu afrova edhe më zjarrit bubulak për të thekur duart e mardhura. Gjuhëzat e flakës i qepeshin njëra-tjetrës, teksa gacat shpërbëheshin me kërcitje të lehta, duke dhënë përreth njëfarë ngrohtësie.

— Ngrohi këmbët, o Ali, se burri nga këmbët e merr të ftohtët! — tha plaku Kojë, teksa mori mashën dhe shpupurisi prushin, që u derdh në vatër si një shegë e arrirë.

Spiroja thithte çibukun e gjatë me kënaqësi. M'u qesh me të, se i gëzohet çibukut, si fëmija lodrës së re. «Është më lehtë të njohësh

gjithë botën, se sa një njeri të vetëm!» — m'u kujtua një proverb, për vërtetësinë e të cilit kisha dyshuar vazhdimisht. Për të ndezur bisedën, pyeta brigadierin se ç'punë bënte i zoti i shtëpisë. Flokët e kuq të brigadierit u kërleshën.

— E kam djalin e axhës, — u përgjigj qetë ai. — Është ekonomist sektori, te Bajet! — E preu fjalën. M'u bë sikur nuk i tha të gjitha, sikur u druajt, apo më fshehu diçka?! Edhe Koja lëvizi. Diçka nuk shkoka vërtet! Dhe pashe nga Beci, i cili e kishte shkelur më shpesh atë kooperativë.

— Është paksa i çuditshëm Myleazimi, — nisi bisedën plaku Kojë. — Megjithatë, mos e gërmo vetën, mor Ali, se asgjë s'kena! Punë një dekoratë asht! Një kushëri i këtyre, Mahmut Daci, është dekoruar për 70-vjetorin e Pavarësisë me medaljen e «Luftëtarit të Lirisë». Dekoratën, — vazhdoi plaku Kojë duke tundur kokën me qortim, — muzeu i rrethit ia dha Myleazimit, i cili e vuri në shtëpinë e vet, ja, në atë kornizën atje! — përfundoi duke treguar me gisht murin përballë.

Në një kornizë lyer me varak të verdhë që futur një dekoratë, në të majtë të saj që edhe një fotografi — pikturë, në të cilën paraqitej një burrë në moshë të pjekur, me tipare burrërore dhe mustaqe të mëdha. Midis portretit në mur dhe Myleazimit vura re njëfarë ngjasi-
mi.

— I thamë fshatçe, shoku Ali, vëre dekoratën në muzeun tonë, se njëlloj e keni ti, Shaqiri dhe pesë e gjashtë shtëpi të fisit, por Myleazimi nguli këmbë në të vetën, — përfundoi Koja, teksa më hodhi kutinë e duhanit që rrëshqiti në sixhaden e lëmuar.

Shaqiri, kështu quhej brigadieri, u skuq. Tërhoqi mëngët e koporanes, sa për të bërë diçka. I erdhi zor për çka tregoi Koja.

Një xixë kërceu nga zjarri dhe ra në prehri e Kojës, i cili e shoi me gishtërinjtë e trashë, plasaritur nga thëllimi dhe mosha. Në odë ra heshtja. Nga oborri u ngritën kakarisjet e pulave, shoqëruar nga e lehura e qenit.

Pas pak hyri i zoti i shtëpisë. Në duar kishte një legen dhe një ibrik bakri që farfurinin, kurse në sup kishte hedhur një peshqir të bardhë. I bëra shenjë Spiros se duheshin larë duart, se po vinte dreka. Ai tundi kokën duke më dhënë të kuptuar.

— Epo, do ta prishim me nga një kafshatë! — tha i zoti i shtëpisë dhe m'u afrua që të më hidhte ujë. Unë u ngrita në këmbë dhe shkova drejt fundit të odës.

— Jo! Jo, këtu, shoku Ali, këtu! — ngulmoi ai. Kur e pa që unë s'u tunda nga imja, më erdhi pas. Koja nuk foli e, me sa kuptova, edhe ai ishte i mendimit që t'i laja duart pa lëvizur nga vendi. Zgjata duart drejt ibrikut. Ai shtiu, por, pa rënë ende pika e ujit në duart e mia, era e rakisë mbushi dhomën. Tërhoqa duart

rrëmbimthi. Një curril rakië ra mbi legen, duke lëshuar një tingull të zvergur si vajtim.

— Ç'është kështu? — thirra i habitur e i sigurt që qe bërë ndonjë ngatërresë.

— Kurrgjë, shoku Ali, kurrnjisend! Raki kam plot, sa të të laj edhe këmbët! — tha i zoti i shtëpisë shkujdesur, duke më afruar përsëri legenin me ibrikun. Pashë përreth. Një heshtje e thellë kishte mbuluar dhomën.

— Jo! Kjo s'ka kuptim! — dhe s'dija ç'të thosha nga zemërimi. E kam këtë të metë po u nxeha... Fjalët më mblidhen në gojë, si detet në derën e vathës, që duke u shtyrë kush e kush të dalë më parë, ngjishen, shtypen dhe s'shkëputen dot nga dera. Kështu që m'u lidh goja.

— Jo kështu, Kojë, jo kështu! — m'u dha.

— Këto nuk janë zakone! S'është mikpritje kjo!

— Kisha shëtitur gjithë rrethin, s'kisha lënë fshat dhe fis pa hyrë dhe ngrënë bukën, isha pritur krahëhapur, por një gjë e tillë s'më kishte ndodhur kurrë. Bile, as mendja s'ta rrokte një punë si kjo.

Koja thithte duhan. Edhe Shaqiri si ai.

— Mirë e the, Ali, drejt! Ky nuk është zakon, kurrë nuk ka qenë! Është tepri e Myleazimit! — Plaku Kojë heshti, më pa gjatë në sy dhe s'po dinte ç'të më thoshte. — Nuk dilet sipër shokëve, Myleazim! Me shokët, me fshatin, me miqtë! Kështu ka qenë, është dhe do të jetë! S'ban me dalë tepër të tjerëve, veçan, Mylea-

zim! Silli ujin! — përfundoi Koja duke u për-
typur, sikur të kishte përcjellë një kafshatë më
shije të hidhur.

Ndjeva mornica nëpër trup. M'u bë se mër-
dhija më zi se mbi gurin e ngrirë, në vendin
e quajtur Varret e Shehitëve.

Pylli lind erën

Piktori kishte kohë që qëndronte para portretit. Nga këmbaleci, mbërthyer me burma, e shikonte një sharrëtar... Por diçka mungonte.

Ai kishte kërkuar që pëlhura të fliste, sharrëtarin të lëvizte, të ngrinte krahun për të goditur më sëpatë, ose kokën, me ata sy të bukur, për të parë kurorën e pishës tek lëkundej sikur trazonte qiellin.

Por jo, ai ishte shtangur... Përsëri diçka mungonte! Nuk po përqendrohej dot në punë. Kishte punuar me portretin muaj të tërë dhe ja, në prag të hapjes së ekspozitës, ai nuk e ngrohte, nuk i pëlqente.

Ndezi një cigare dhe treti shikimin në peizazhin vjeshtor të qytetit, që nga dritaret e studios dukej si në pëllëmbë të dorës. I vinte inat me veten, kishte bërë një punim të përgjithshëm, në të cilin s'kishte gjetje, detaje, mendim, me një fjalë art, po thjesht vizatim, përsosje linjash dhe asgjë më.

Edhe sharrëtarin që pozoi sëç kishte, lëvizte pa shkak. Mbase i vinte zor të shprehej! Po,

me shumë përtesë i shtynte seancat, sikur po kalonte një bezdi. Unë mendoja se kështu do ta ndiente veten cilido, që e ulin në karrige, brenda mureve të studios, për të pozuar. E aq më tepër një sharrëtar, kur e veçon nga pylli dhe shokët. Po kisha qenë i gabuar!

Ai dhe bisedat se si i kishte, me pyll, me gjethe që fëshfërijnë dhe me sytha që lëngëzojnë. Diçka tregoi edhe për një rojtar trupimët. Rojtar pyjesh. Rojtari i pyjeve s'duhet të jetë i tillë, edhe sharrëtarit sikur nuk shkon trupimët. Para pishave, aheve dhe bredhave, do të duke-shin qesharakë, si Gishtoja i përrallës. Por në jetë ka njerëz trupmëdhenj si ahët, mesatarë si lisat, trupimët si blirët.

Megjithatë diçka mungonte!

Piktori për të disatën herë u pa sy më sy me portretin, si dy të njohur të vjetër që kanë një hall të përbashkët. Iu duk i zyrtë. «Më ndave nga pylli, nga gjerësia e tij dhe më ndryve në këtë copë pëlhurë», sikur thoshin sytë e tij, që sa vinte po e humbnin shkëlqimin e mëparshëm.

«Po rojtari ç'sy kishte vallë, si ishte ai?» — pyeti veten piktori, teksa po përziante bojërat me duart që i dridheshin lehtë.

«Ai dhe pylli qenë rritur bashkë!» — jehonin nëpër studio fjalët e sharrëtarit thënë kur po pozonte. Qe seanca e pestë atëherë. Rojtari në shtëpinë e tij të varfër dhe pylli në prag të fshatit. Duheshin me njëri-tjetrin aq, sa, edhe

po të vinte pranvera, pylli nuk do të çelte pa rojtarin.

Pylli të bën për vete, piktor... Bisqet e njoma, filizat e njomë dhe lastarët që përdridhen si kulpër, duke rritur shtatin drejt dritës së diellit, janë si foshnjat, kanë nevojë për kujdes e përkëdhelje. Ai u qasej pranë, i lëmonte me duar, i qëronte nga ferrat, krasiste pishat e larta për të hapur dritare drite që të hynte dielli edhe për të vegjlit. Në pyllin e tij lëngëzonin të gjitha moshat. Dhe ishin të drejta, si rrezet e diellit, se rojtari i mirë rrit pyll të drejtë, piktor, si prindi i mirë fëmijë të shëndetshëm.

Mos të të vijë çudi, rojtari i keq e prish pyllin, po, po, e prish, e shtrembëron atë! Drurët e shtrembër prishin stivën, thotë populli, pra nuk bëjnë. Dhe pylli lind derën e shtëpisë, ku trokasin me qindra duar miqsh... Prandaj i kishte zët drurët e shtrembër, i qëronte pa hedhur shtat. Ç'flas?! Në pyllin e tij çdo gjë ishte në vendin e vet!

Mërzitej kur thyheshin degët nga stuhitë dhe bora, apo çaheshin trungjet e pishave nga rrufetë, aq sa ai trup i imët, ai kraharori i tij do të donte të mbështillte erërat dhe do të shuante rrufetë.

Në vitet e Luftës, në pyllin e tij, tek Uji i Ahut, caktuan një vend ku aeroplanët e «aleatëve» anglezë do të hidhnin ushqime, armatime dhe veshmbathje për partizanët. Ai preu vetë nga pylli degë dhe ndezi me to tri zjarre të më-

dha, shenja për aeroplanët. Dhe ata erdhën. Mbi pyll gjëmuan motorët e rëndë, derisa shkarkuan ngarkesën. Thasët me parashutat binin me forcë mbi kurorën e pyllit, duke thyer degë e lastarë që rrëzoheshin me krisma. Tregonin se ai kishte zënë veshët me duar që të mos dëgjonte rënkimet e pyllit.

Kur mblodhën ngarkesën e hedhur, tërbimi i tij s'pati kufi. Nëpër thasë gjetën këpucë të një këmbe, fishekë për armë kundërajrore (po armët?), pako me çamçakëzë... Ai pështyu mbi thasët dhe sytë nuk i shqiste nga degët e cunguara të pyllit, që në atë natë me hënë, të krijonin imazhin e një masakre. Ai kurrë nuk do ta harronte atë natë, sidomos të nesërmen e saj, kur çeli dita e re. Erdhën zogjtë. Kërkonin degët që të uleshin... Atëherë ai e ndjeu më thellë humbjen. Sqetullat e shqyera të pemëve ishin si hone të thella, ku edhe zogjtë e ndienin veten ngushtë tek fluturonin.

Ato plagë ruhen në kujtesën e pyllit.

— Pimë një cigare, piktor? — më pyeti duke zgjatur paketën. Kaluam në biseda të tjera. E pyeta për familjen dhe fëmijët, motosharrat dhe planin. Ai përgjigjej shkurt dhe shpejt, sikur nuk priste të mbaronte së rrëfyeri për rojtarin trupimët...

Edhe alpet kanë detin e tyre, piktor. Ngjyrrat vëç ndryshojnë. Deti ynë është i gjelbër. Po ta dëgjosh kur egërsohet, tallaz gjëmon, si det i vërtetë. Po kur fëshfërijnë gjethet, sikur lo-

drojnë valëzat bardhoshe. Ai di edhe të heshtë, bile të shtangë si i shituar nga zana.

Hodhi një sy në portret dhe nuk arrita të dalloja në i pëlqeu apo jo. Unë kisha dëshirë ta dëgjoja. Më pëlqente ai rojtar me trup të imët, vendosur në atë peizazh epik. Më bëhej si kreshnik i Judbinës, që kishte thyer rimat e eposit për të mbijetuar në pyje.

Rojtari heshtjen e pyllit s'e duronte dot. Pylli, pa erën, pa fëshfërimën, pa lëkundjen e degëve dhe pa këngën e zogjve duket si i vdekur. Që të gjallonte pylli, ai ngjitej majë aheve dhe i tundte ato fort, fort, derisa freskia t'i rrihte gjoksin e rreshkur.

Edhe kur gjemonte stuhia, ai hipte majë shkëmbit të Sorokolit, dhe mbante vesh zemërimin e pyllit. Krifat e degëve dallgëzonin, putheshin me tokën, kërcënonin qiellin, thyheshin e stuhia merrte përpara foletë e zogjve që rëndnin si ketra nga njëra kurorë në tjetrën. Ai mbante vesh derisa shtrëngata i hynte në kockë.

Piktori ishte para kutisë së bojërave. Mbi majën e hollë të penelit që mbledhur një përzierje pa qëllim, bërë ashtu kot. Hodhi sytë mbi portretin dhe i erdhi çudi me sharrëtarin që s'kishte lëvizur nga vendi.

Peneli përshkoi pëlhurën, duke çelur një hark si ylberi kur bie mbi një pyll të sapoqetësuar nga stuhia.

Buzëqeshi dhe tha: «Pylli lind erën.»

«Kënaqësia»

Sapo doli nga banja. Në pasqyrë dikush e shihte ëmbël. Qe ajo vetë. Një buzëqeshje kënaqësie i shpalosej në buzët e mbushura. Ndihej e lehtë pendë. Dushi ia kishte hequr atë lodhje trupore dhe mendore.

Ja, ijët! Si dhe vajzë. Beli po i hollë. Lëkura e bardhë dhe e lëmuar, e linjat e tjera të drejta që shkriheshin në një shëndet harmonioz.

Dhe a s'është kënaqësi?! Të jesh e bukur, të kesh një burrë që të do e që të ka krijuar komoditet, sepse ka mbaruar një fakultet të favorshëm për jetën, që ka një post jo fare pa rëndësi në një nga institucionet shkencore të kryeqytetit, që është lidhur në miqësi me shefin e vet dhe pret të festojë jubileun e tridhjetepëstë.

«Si veshka në mes të dhjavit!» tha me vete, po shpejt hoqi dorë nga ky krahasim, që e banalizonte disi gjendjen e saj fine dhe aromatike.

«Përse të mos buzëqesh e gëzohem? — pyeti veten. — A s'kam dhe një djalë të zgjuar që kënaq atin e tij?... Ç'mendoj! Më mirë të rre-

gullohem. Rahmiu tani është patjetër duke ardhur», dhe u ul përpara pasqyrës së madhe me rimel në dorë. Qeshi, lëmoi qafën e gjatë si të heronjve të Modilianit, siç kishte qejf të thoshte Rahmiu.

«Ç'na duhen të tjerat. Na mjafton që kënaqim njëri-tjetrin. Kjo është jeta. Të tjerët le të merren me çështje shoqërore. Neve na mjaftojnë ato familjare dhe bashkëshortore», i tha vetes teksa mbylli sytë në një si gjysmëdehje.

* * *

«Përse të mos buzëqesh? — pyeti veten Rahmiu. — Kur çdo gjë është kaq e bukur.» Afri mi i tridhjetepesëvjetorit dhe darka që do të shtrohej me këtë rast e lumturonin edhe më tepër. S'i thonë shaka, mbushte tridhjetë e pesë vjeç kryetari i familjes emri i të cilit rri varur me kujdes, shkruar nga njëri prej disenjatorëve më me emër të institutit, në derën e apartamentit 332. Kur mendoi numrin e hyrjes, u drodh. Çudi, si s'e kishte menduar herë tjetër. Si thoshin shaka, një hap më sipër ishte sinonimi i zjarrit, bashkësia më e frikshme e numrave, 333-shi».

Freskia e ajrit ia hoqi nga mendja atë valë të nxehtë që iu ngjit deri në fytyrën e rruar me kujdes.

Ishte me të vërtetë kënaqësi...

Njeriu ka nevojë të pushojë diku në moshën 35-vjeçare, sepse, si të thuash, ky është stacioni i parë në terrenin e thyer të pensionit. Një shezlong, një palë gjyzlykë me rrathë argjendi, një gazetë, nipi pranë dhe gruaja. «Dita është thinjur», dhe i sheh me trishtim rrudhat në ballë dhe thinjat në tëmtha.

Ishte i kënaqur, prandaj po i lejonte vetes që të bënte një xhiro në sheshin kryesor të kryeqytetit.

Këndeji kalon edhe shefi, e diçka si buzëqeshje iu përvodh fytyrës së tij. Ecte duke përshëndetur thatë. Dhe ai dinte të përshëndeste.

Tani është shkalla ku hera-herës zbavitet Tini. Ja dhe hyrja, dera, num..., emri.

Shtëpia ime, citoi, ku hyj pa trokitur. Por shpejt hoqi dorë nga ky fill sentimentit. Duhej të ishte serioz.

Tani do të heq këpucët, kremastari për të varur xhaketën, thirrjet e Tinit «babi, babi», përshëndetja e Ditës. Kjo është e gjitha. Dhe s'është lumturi?

Televizori ishte hapur. Respektoi me korrektesë formulën e mbrëmjes. U rehatua në kolltuk dhe po mendohej të merrte qëndrimin e këshilluar nga mjeku për të shikuar në ekran.

Tani e kishte radhën i biri. Do ta pyeste: Babi, cili është më i madh, ti apo ariu? Pastaj do të ndërhynte Dita, që do t'i tërhiqte vëmendjen: Tini, mos e bezdis tët atë, se është rropatur në punë, ka lexuar gjithë ditën. Hë,

nuk është kënaqësi? Bile hare fare. Po Tini do-
li nga roli, tha fjalë të tjera, që s'i përmbante
skenari i familjes së tyre.

Përse, moj mami, lexon babi?

Dita s'duhej të fliste, teksti i saj nuk për-
mbante përgjigje për një replikë të tillë.

— Babi lexon më shumë se të gjithë! — iu
shkreh djalit Dita.

Rahmiu heshte. Flitej për të, lexonte apo
jo. Dikush tha po, patjetër që Dita, tjetri hesh-
ti; mbase nuk besoi, ky që i biri, Altini.

Lexoj unë? — pyeti veten.

Po, kur pa gruan tek merrej me punët e
kuzhinës, dëgjoji përplasjen e lugëve dhe zhur-
mën e tenxheres së presionit, sikur ia hoqi di-
kush me dorë sentimentin, apo diçka të këtij
lloji, që po e bezdiste shpesh në këtë mbrëmje.

Në zyrë i kishte hyrë një shok i fakultetit,
me të cilin kishin qenë në një dhomë për ka-
tër vjet. Kishin qenë shokë të mirë. Ishin pye-
tur gjerë e gjatë. Shoku punonte në Kukës, se
nga Kukësi ishte, dhe kishte ardhur për të
mbrojtur disertacionin.

— Si rrjedhin vitet! — mermëriti me vete.
— Ndahesh nga ata që kurrë s'ke dashur të
ndahesh!

Eh, qortoi veten, sentimentalizëm studen-
tësh! Atëherë, ç'fluturonte, hahej, për ne! Ia hy-
nim detit në këmbë, po jeta të tjera gracka të
ngrë! Dhe, pa ditur ç'të bënte, qeshi. Hidhur.
As vetë nuk e kuptoi ç'ishte ajo e qeshur, keq-

ardhje për ndryshimet në vetvete, apo ndiente nostalgji për vitet studenteske?

— Njeriu ndryshon! — u mundua të përlligjte vetveten. Dhe i ka hije të ndryshojë! Kjo është dhë dialektike. Jo hoj-broj, po njësoj! Si Fatmiri! Ai që ka qenë ka mbetur! As thinjur as shëndoshur e as seriozitetin e detyrës dhe moshës s'di ta ruajë! — përsëri qeshi si me faj. Ndjeu Ditën tek lante enët në aneks.

U ngrit nga divani dhe mori në çantën e zezë bllokun e shënimeve. U hodhi një sy mbresave të ditës. Përsëri Fatmiri:

«Në orën 11 më erdhi në zyrë Fatmir Sharrri, më ftoi të pinim një kafe, po nuk munda ta shoqëroja ngaqë isha i zënë!» — përqeshi veten. Nuk i besoi ato shënime!

Takimi me Fatmirin atë ditë i zgjoi të djeshmen, sipër së cilës ai kishte vënë kapakun e rëndë të vetëharresës.

Fatmirin shok e kam, bile shok të mirë, por jeta, puna, telashet, largësia e qyteteve bëjnë të tyren, i ndajnë njerëzit nga disa dhe i afrojnë, i lidhin dhe i miqësojnë me njerëz të rinj! u përpoq të qetësonte zërin e vetvetes.

Altini po luante me qilim. I heshtur, si gjithmonë. Fliste pak, kjo e gëzonte pa masë Rahmiun. Serioziteti i të birit i pëlqente.

Ja, për shembull, Fatmiri rrëmbehej, thërriste, gëzohej, përplaste duart për një rremb mimoze, për një shtëllungë reje përflakur nga perëndimi i diellit, për një mëz jeleshpupurisir

që hidhej fushës me revan. Për vete e ruante masën në këto vitet e fundit. Nuk shprehej, po përtypej më nge. Dhe kishte hak, se detyra, rrethi, krushqia, mosha...

Dita hoqi tenxheren e presionit nga furnela. Nisi të shfrynte. Altini aq deshi, mori një pirun dhe herë ngrinte e herë ulte rregullatorin e ajrit. Kështu lozte me të, derisa ajri me shfrime dilte i gjithi, duke e mbushur kuzhinën me aromën e këndshme të gjellës.

Fatmiri do të ketë zënë hotel, tha me vete qejfprishur.

*Ku je, student Fatmir Sharri,
flokshpupurisuri virtuoz,
ku pati vallë si ti çapkën,
ku pati vallë si ti serioz,*

perifrazoi vargjet e një poezie botuar në gazetën «Drita» para nja dhjetë ditësh, nga një shok i tyre poet. Vargjet i citoi gati me zë. Dita, që nga aneksi, po e hetonte mëdyshas. Rahmiu, kur e vuri re, u përqendrua mbi bllokun e shënimeve, gjoja po punonte.

Përsëri shënimi për Fatmirin!

Po si ta merrja në shtëpi? pyeti veten i nervozuar. S'janë bërë as dy-tre muaj nga dita që ai kundërshtoi zëvendësministrin në mbledhje. Mbase pati dhe të drejtë, po në mbledhje nuk duhej, e qortoi Fatmirin. Ja dhe e thirra në shtëpi, po kur ta merrte vesh zëvendësministri,

ç'do të mendonte?! vazhdoi Rahmiu në një për-
humbje lodhjeje.

— Rahmi, arrat për karikanda po mbarojnë!
— e përmendi Dita. — Merr ndonjë shërbim
për Peshkopi! — e nxiti.

— Mirë! Do të nisem nga e enjtja! — u
përgjigj ai pa ditur ç'thoshte.

Tini do të brohoriste. Kështu dhe ndodhi.
Përsëri filloi respektimi i teksteve, replikave
dhe roleve.

«Do të nisem të enjten», përsëriti me vete.
U mundua të sillte ndër mend ndonjë të njo-
hur nga Peshkopia, po s'qe e mundur. «Kam
shkuar atje me dhjetëra herë tha, dhe me një
njeri s'u njoha, s'u miqësova! Kam parë punën,
detyrën, pastaj dyqanet. Dhe s'kam vënë re nje-
rëzit!» përsëri qeshi hidhur, teksa ndoqi Ditën,
që po ndante gjellën nëpër pjata.

Tani do të kërkonte ndihmë Altini. Babi,
më ndihmo të ngremë kuvlinë tonë. Ai do ta
ndihmonte. Kurse Altini s'po përmendej. Kishte
rënë përmbys mbi divan dhe po shfletonte një
revistë «Hösteni».

— Babi, kush është ky me bark të madh?
Dita ndehu sy e veshë.

— Burokrati! — iu përgjigj Rahmiu.

Altini s'po hynte në rol.

— Gjithë burokratët kanë bark të madh? Ë,
babi? — pyeti ai duke zgjatur buzët e vogla plot
nazë.

— Altin, — ndërhyri Dita, energjike, — të thashë mos e shqetëso tët atë!

Altini ngriti sytë i habitur, pastaj shtoi:

— Mirë, moj mami, mirë, nuk do ta shqetësoj më babin tonë!

Rahmiu u ngrit. La bllokun e shënimeve mbi bufe dhe tërhoqi nga biblioteka një libër me kapakë të trashë. Heshtje. Altini sikur e pa me mosbesim. E pa apo i bëhej? Fatmiri s'i hëqej nga mendja. Kot nuk e mora në shtëpi. Në hotel s'duhej ta kisha lënë. Kurrsesi jo!

— Altin, shko e fli! — e urdhëroi atë Dita. — Hajt, thuaji babit natën e mirë!

— Mirë, moj mami, mirë, unë do t'i them babit tonë natën e mirë! — dhe bëri nga Rahmiu. E puthi në faqe, hodhi sytë në ekran dhe iku pa dëshirë.

«Tha gjë Altini? — pyeti veten Rahmiu. — Tha apo më bënë veshët: «Babi, thonë natën e mirë burokratët?»

Dita ishte mbështetur në lavaman, po e pas-tronte, ndërsa me sy ndiqte të shoqin, po nuk i foli.

Altini iku. Në skenën e familjes Agalliu qëndronin dy partnerë. Të lodhur. Akti s'kishte mbaruar, mbase nuk do të mbaronte kurrë, deri në pleqërinë e largët. Të dy heshtnin. Një heshtje e gjatë. E gjatë.

Dita shtroi tavolinën.

«Mbase im bir fle, — mendoi Rahmiu. — Mbase shikon dhe ëndërr. Burokratët. Që ecin

serbes dhe që kurrë nuk thonë natën e mirë. Ai nuk i besonte burokratët barkmëdhenj.»

Qetësi.

«Tani do të nisë përsëri dialogu», tha Rahmiu, duke bërë një përçapje të vakët për të larguar nga vetja tipin meditativ. Dita do të pyeste: «Ta rregulloj krevatin?» Ai do t'ia kthente: «Si të duash.» Këto tri fjalë kishte pohuar gjithmonë para gjumit. Tri fjalë, si tri tableta gjumëndjellëse. Që nga koha e martesës.

U mundua të shumëzonte 8 me 365. Jo 365, se kam qenë edhe me shërbime. 300.300 po. 2400 herë kam përsëritur fjalën telegram: «Si të duash ti!» Dy mijë e katërqind apo njëzet e katër mijë. Apo njëzet e katër zero pas zeroje, e zero pas zeroje. Deri në pambarim.

Dita që nga aneksi e shihte me shpresë se po hynte në rol. — Dita, shko e fli! Kam disa punë të pambaruara! — i tha Rahmiu me zë të vrrarë. Ajo iu bind.

Skena e familjes Agalliu ishte rralluar. Në të qëndronte, përplasur në kolltuk Rahmiu. Dukej i munduar. Diçka po largohej prej tij. Në sy i ishin shkruar ca rrathë të zinj. Heshtje e rëndë.

— Dola nga roli! — psherëtiu Rahmiu.

Po, po, role! Dialogë! Në skenën e kësaj familjeje janë deklamuar vetëm dialogë. Dialogë! Dialogë!

Po monologë, s'kemi pasur kurrë vallë? Tetë vjet pa monologë?!

U ngrit. Biblioteka iu duk e madhe.

Holta

Nuk munda të përqendrohesha në leksion. Një degëz mimoze trokiste në xhamin e lagur të auditorit me sqepthat pushverdhë të luleve.

Vështroja ashtu kot, pa mundur të ndalesha diku. Mbi kurorat e errëta të pishave, në rruqen që ngjitej në parkun mbi kodër dhe mbi çatitë përballë që shtruar një shi i imët. Ai shi pikte edhe në zemrën time.

Qemë grindur me Holtën.

Mundohesha ta dalloja Holtën nga Holta lumë që rrjedh në skaj të qytetit tim. Të dyja qenë egërsuar. Shkumëzonin tallaz. Njëra me mua, kurse tjetra me përrenjtë dhe rrëkerat që i sulleshin me vrik, të shtyra nga ky shi i ngeshëm.

Nën një shi të tillë u grindëm me Holtën.

Përsëri trokiste në xhamin e lagur degëza e mimozës. Një vetëtimë përcëlloi majat e pishave dhe u tret diku në thellësinë e parkut.

Kishte vërshuar lumi. Vorbujt e turbullt të Holtës përmbytin ara, kanale dhe mezhda. Ne

të vegjlit pllaquriteshim zbathur nëpër ujin e ftohtë. Dhe donte ditë që të përmblidhej në shtratin e saj. E thoshim atëherë se Holta u rrit, u bë det. Dhe deti kërkon hapësirë.

Pse, nuk vjen një ditë dhe fëmijëve u ndërrojnë shtrat?

Po me Holtën timë, ç'kishte ndodhur?

Këtë përsëriste degëza e mimozës në xhamin e lagur të auditorit. S'kishte asnjë arsye të mbante atë qëndrim. Ç'rreke e patën turbulluar? Se s'kishte si të shpjegohej ai ndryshim.

Këto mendoja teksa profesori vijonte leksionin. Ktheva kokën pas. Atje në fund qe ulur Holta. Në krah është Nesti, një tip që hiqej i ngopur me dashuri vajzash. Më vintë keq për të.

«Holta duhet të jetë pranë meje!».

Më të ndiheshë dyfish i lidhur. Ndjenja ime për Holtën mbase kishte çelur që në fëmijërinë e largët, kur brigjeve të lumit gjenim qetësinë, fantazinë, argëtimin. Mbase tani u shtyva drejt Holtës pikërisht për të pasur fëmijërinë pranë. Holta më ishte më shumë se e dashur.

«Si mund t'i harrojë Holta të gjitha këto?»

Adeljana la stilografin. Fshiu xhamin me shami. Duket edhe atë e ngacmoi trokitja nga jashtë, sepse në xham u tund mimoza. Profesori vazhdonte si më parë, shokët kishin ulur kokat e vetëm shkruanin.

Si është! Shumë gjëra në jetë i merr vesh vonë. Ja, dikush për ty ka menduar gjatë. Natë

e ditë. Ka thurur edhe ëndrra, ka shtruar çarçafë të bardhë si shkuma e detit larë nën rrezet e diellit, ka menduar edhe fëmijë me fytyra të qeshura dhe emra të bukur, mbase edhe pleqërinë e largët e ka parë transparente e të bardhë si retë në maj. Dhe ja, vjen një ditë...

S'doja ta besoja atë që ndodhi! Kurrsesi!

Ne duheshim. Kjo na lumturonte. Ndjenjën nuk e fshihnim. Holta mbështetej paksa në krahun tim dhe kështu shëtisnim nëpër shëtitore. Na pëlqente sidomos rruga nga Radio-Tirana deri te Liceu. Mbrëmjeve. Rrapet madhështore me gjethet pëllëmbë ngjajnë si të lara me dritë hënore. Holta thoshte janë «doçka që përshëndetin kalimtarët».

Andej na pëlqente të shëtisnim. Ajo rrugë është për të dashuruarit.

«Edhe atje tani bie shi.»

Gjethet kullojnë përmbi pllakat e trotuarit me pika të mëdha.

Nën një shi të tillë ia shfaq dashurinë Holtës. Dhe s'e mendoja ndryshe. Dashuria ime për të që si domosdoshmëria e ujit për brigjet e gërryera të Holtës.

Kurse tani më bëhej si Holta në vite thatësire. Ç'e theu ndjenjën e Holtës sime?

Po rritet Holta! kështu i gëzoheshim shtimit të saj në fëmijërinë e largët. Holta fryhej, turbullohej e ne na hidhëronte shumë turbullira e saj, që, nën rrezet e diellit, merrte një ngjyrë të zymtë.» Po Holtën time ç'e turbulloi vallë? Jo,

kurrë s'duhej ta bënte atë që bëri!» Ndjeva që po më lodhte.

E pamundur. Nuk mund të përqendrohesh në leksion.

Ç'do të mendonte im atë? «Shih shkollën! — më tha kur më përcolli në vitin e parë. — Të tjerat vijnë vetë, varg! Çdo gjë me kohë!» — këto më përsëriste sa herë që im më shqetësohej për fejesën time.

Unë qeshja me shqetësimin e tyre dhe hyja në dhomën time për të parë fotografinë tënde, Holta! Ta thosha edhe ty shqetësimin e nënës.

Po paskësja qenë gabuar. Mbase kërkoja prej teje më tepër.

Më erdhi keq për prindërit e mi në qytetin e skajshëm, tek i gëzoheshin fluturimit të kohës, ngaqë afrohej dita e kthimit tim.

Të gjitha këto sikur m'i numëronte degëza e mimozës në xhamin e veshur nga avulli.

Përsëri ktheva shikimin pas. Holta shkruante. Një trufge flokësh i kishte rrëshqitur mbi supin e majtë, duke i hedhur një tis pafajësie. Në krah, si dhe më parë, i qëndronte Nesti.

Diçka m'u kujtua.

Po, po, ishim në aksion. Së bashku me Hol-tën punonim për hapjen e një tombinoje.¹ Nesti dikë përtej. Nuk e di se si rrodhi biseda, por u grinda me të. Unë diçka shpreha, kurse Nesti qeshi duke i luajtur syrin Rikut.

1) nënkalesa në formë ure për rrjedhjen e ujërave nën trāsëtë e hekurudhave ose xhadeve.

— E ç'jetë qytetare mund të bëhet atje, — përqeshi Nesti, — me dy pallate trikatëshe dhe 30 metra trotuar e me misërishtet dhe stallat e kooperativës në skaj. Peizazh baritor?! Apo jo, Riku? — përfundoi duke i luajtur syrin. Riku më shihte si për të më ngushëlluar.

U nxeha. U nxeha, jo se vuri në dukje vogëlsinë e qytetit tonë, po se e fyeu atë.

Përsëri më solli ndër mend degëza hollake e mimozës.

Më vinte inat me Holtën. Kishte bluar muaj me radhë thënien e Nestit, si një mulli që nxjerr miell të verdhëllemë, buka e të cilit vjen e hidhur pelin.

Përsëri Nesti. Ai qe përroi i fshehtë, që vllte turbullirë.

Kishim dalë me Holtën. Qe e diel. Për mua mjafton një tufë mimozash që të jetë dita e bukur. Shëtitim nga parku mbi kodër, ku tani i vetëm, si një dashuri e braktisur, qëmton shiu.

Njerëz kishte plot. Të gjithë i gëzoheshin pranverës. Lulët e mimozave e kishin përverdhur pyllin, thujse vetë dielli qe thërrmuar mbi të. E verdha e tyre theksohej më tepër nga kurorat e errëta të selvive, që ngriheshin si pikëçuditëse.

Fare rastësisht u shfaq para nesh Nesti. S'më pëlqente, për më tepër në një ditë si ajo, të takohesha me të. Ishte vetëm ose sa qe ndarë nga dikush.

— Po i gëzohesh Tiranës? — më ngacmoi.
— Gëzohuni, se këmbana e lamtumirës po bie!
Edhe për ty! — iu përqesh Holtës.

Unë iu përgjigja me një replikë veriore. Ia dija pikën e vëlimit. I trembej emërimit në rrethe skajore. Kurse Holta tërhoqi rrëmbimthi krahun nga supi im, diçka mërmëriti, po nuk e mora vesh saktë. M'u duk e hutuar. Shqetësimi dukej qartë në sytë e saj. S'mbajnë fshehtësi ata, se janë si dy liqene të kthjellëta dhe me fund të sheshtë.

Në fillim më erdhi inat. Jo, Holta s'duhej të sillej ashtu, mendova. Më pas ndërrova mendje. Turbullira e saj do të kthjellohet, thashë, si Holta e qytetit tim, që e shkund atë mezhdave e kanaleve, për të rrjedhur e qetë dhe e kthjellët. Madje më mirë kështu. Le të turbullohet tani, por nga një turbullirë që rrjedh, rrëshqet, ikën.

Tani nisa të jem më i vëmendshëm. Dhe ja ç'ndodhi një ditë.

Holta thirri fotografimin. Dhe ai erdhi. Ngriti aparatën, kurse ne morëm qëndrim. Holta u ngrit, ktheu kurrizin nga fotografi dhe më thotë «e bëjmë një herë tjetër». Tjetri mbeti me aparat në sy.

M'u duk se u bëra qesharak para fotografit, që e hodhi aparatën në qafë. Syri i objektivit pasqyronte shqetësimin tim.

I kërkova të falur dhe ndoqa Holtën. Isha

i nervozuar. Edhe asaj nuk ia fsheha. Kështu që ndodhi ajo që s'duhej të ndodhte.

— Përse bëhesh qesharake?! — i bërtita Hol-tës.

— Jo, nuk dal, se nesër e përdor si argu-ment për marrëdhëniet tona! — m'u shkreh ajo me lot në sy.

Holta u rrudh. Brigjet u mblodhën. Nuk munda të qëndroja më. Ika. Ika dhe nuk u kthe-va as kur më thirri.

Degëza e mimozës trokiste në zemrën time.

Ra zilja.

Të gjithë po dilnin. Unë prita. Në fund mbe-ti Holta. Ngrita sytë. Holta që e kthjellët. Bren-da saj, si një nerv rebel, një rrem turbullire fjo-llësonte e tretej në kthelltësi.

Buzëqesha dhe thashë: Vjen Holta!

E vërteta e vjetër

Xhaferr Shira qe ulur me vdekë. Lajmi mbathi këmbë. E gjithë Luma përcillte nga kulla në kullë, nga bajraku në bajrak, idhësinën e shuarjes së këtij burri, stoli e sa e sa odave, kuvendeve dhe përpjekjeve me armë. Pesha e dhimbjes i kishte thyer kufijtë e krahinës dhe jehonte tej Gurit të Prizrenit dhe Qafës së Bullit, nga ku të rinjtë, ende pa rrokur moshën e pushkës, burra me zë dhe pleq me mustaqe të përcëlluara nga flaka e barutit kishin lidhur opingat nga Kalisi.

Vdekja s'po e merrte.

Kryqëzoheshin nëpër rrethet e ngushta të borës së ngrirë dërgatat e fshatrave, katundeve, miqësive, gjakësive dhe kuvendeve që shkolin për t'u ndarë me Xhaferr Shirën. Përshëndosheshin me dorë në zemër dhe ndërronin nga një duhan në këmbë, teksa tretnin vështrimin lart, në majat e trusura nga bora, ku shqueshin gërshetat pis të ortekëve.

Ishte janar. Shtatëmbëdhjetë ditë arbain¹.

1) dhjetë ditët e fundit të dhjetarit dhe muaji janar

Edhe dita, edhe nata ishin pre e ujkut. Frulliza kishte ndehur flatrat e ftohta në dy skajet e krahinës dhe lajme për ortekë, të ngrirë nga bora, të mbytur nga fryrja, apo të çarë nga ujkut, dëgjoje vazhdimisht.

Ky arbain ngriu dhe fjalët. Xhaferr Shira po shuhej dhe askush s'po i dilte krah. Tre djemtë, si tre lisa i bënin hije te kryet. Ata edhe vdekjen e vinin poshtë, po ku ta gjenin se. Fjalët qenë ngrirë si copa akulli dhe mezi ngjiteshin në fytin e ngushtë.

Heshtnin dhe fëmijët.

Kullat e Shirajve s'kishin më gozhdë për të varur armët e të ardhurve. Shumë prej tyre i mbanin pushkët midis gjunjëve në odën e madhe, në krye të së cilës, zhytur në lëkurë deshësh, pranë oxhakut të madh, dergjej Xhaferr Shira.

Pa ndërmjetësinë e askujt që vendosur besa. Askush s'po merrte gjak. Besë e tillë s'mbahet mend. Besë lufte, po, po besë nga një vdekje s'binte kush në hatër. Vdekja e zgjatur e Xhaferr Shirës i mpiksi gjaqet. I dregëzoi.

Kishin ardhur edhe nga Kalaja e Dodës. S'kishin si të mos vinin. Xhaferr Shira i kishte bërë borxhlinj, u kishte dhënë nder, besë dhe zë.

Kalaja e Dodës, kishte thënë ai, kurrë s'ka qenë kala me mure dhe sharapolle. Asnjë gur dhe rrënojë s'dëshmohet aty nga të vdekshmit.

Aty ka luftuar Doda. Aty dhe qe vrarë. Trimmi Dodë. Koka beden, sytë frëngji, duart shtiza e shpata, trupi karakoll, këmbët themele. Kjo është e vërteta e vjetër. Dhe s'ka si të jetë ndryshe.

Këtë dimër Xhaferr Shira heshte. Ndenjur në shtrojën e bardhë, si një hasër bore prerë te Porta e Nuseve lart në Sukë, mezi mbushej me frymë.

— Sikur kam Korabin mbi gjoks! — u kishte thënë të bijve, kur e kthenin nga krahu në krah. Shikimi i qe vakur. Nuk e shihte odën, por e ndiente. Burrat lëviznin, shtrëngonin armët.

— Vdekja s'është hasmi! — kishte qeshur Xhaferr Shira, ndërsa lukthi i lëvizte me për-tim.

Jashtë kullës endeshin fëmijët. Nuk luanin. Mbanin vesh. Lala Xhaferr s'do të vdiste. Kurr-sesi jo! S'kishte gjamë! Vajtoret s'po vinin. Veç-se burra me çifteli, armë dhe lahuta mbushnin udhët dhe shtëpitë e fshatit.

Burrat ndërronin duhan. Kutia e Xhaferr Shirës, e ftohtë akull, përcillej dorë më dorë.

— I hidhët ky duhan! — tha Sherif Hasanlami, zbardhur si dele.

Kështu tha atëherë.

Ishte gusht. Të lashtat në drapër. Hasmi erdhi si rrufeja në të kthjellët. Grunoret u ndezën. Gjak, flakë dhe tym u vesh vendi. Kështu ishte, Xhaferr? Mos më lër në udhëkryq! — e

pyeti Sherifi. Xhaferri rrudhi paksa vetullat e trasha.

Ulokja e Gjinkolëve thërriste nga shtrati: «Reja, reja, moj! Oj, gra! Saçin, moj, se i zharritët bukët! Hiqni saçin!... Po saçi — hasmi hiqet me këtë! — përfundoi Sherifi duke i rënë fort me pëllëmbë pushkës me veshë.

Këtu u mblodhën. Gratë lidhnin plagët. Xhaferri pati marrë atë plagën mbi vetull, vazhdoi Sherifi duke picërruar sytë sikur po e shihte edhe një herë atë që tregonte.

Era e grunoreve të djegura na kishte përcëlluar në shpirt. Xhaferri ndezi një duhan. E thithi dy-tri herë. S'tërhiqej. Shija e grurit të djegur na rrinte pelin në gojë.

— I hidhët ky duhan, the! — iu drejtua Xhaferrit. — Dhe dole jashtë. Qe terr. Grunoret e djegura skuqnin si farkë. Nëpër qiellin e tymosur feksnin bukuretë.

Xhaferri lëvizi. Dora e majtë bëri paksa nën shtrojë, po mbeti ndehur si e ngrirë. As e hapur, as e mbledhur. Të bijtë iu hodhën pranë.

— Më ngrini! — urdhëroi ai me një zë të mekur.

— Lalë! — thirri Hajredini. Oda mbajti frymë.

— Më nxirrni jashtë! — tha prerë dhe, me duart që i dridheshin, bëri të ngrihej. Damarët iu frynë kur trupi rëndoi mbi to. Të mos ndodhej Hajredini aq pranë, qe përplasur përdhe.

— Lalë, asht arbain! — iu lut djali i vogël.

— Fol, lalë, veç një fjalë, se Lurën në krah kam me ta pru.

Sytë e Xhaferrit qeshën. Trupi iu mblodh si para një lemze. Dëshira për të parë fshatin iu shkrua në sy.

Oda u bë varr. Bijtë e Xhaferr Shirës fshehën sytë. Mjegulla piku në to. Ati kërkonte shumë prej tyre. Ta nxirrje në atë zharrinë, ishte si ta mbytyje me duart e tua. Por lala e tha, e thëna duhej bërë.

— Sillni vigun! — ngriti zërin Sherif Hasanlami.

— Mixha Sherif! — iu lut Hajredini.

Burrat lidhën nortat. Gratë ndreqën vigun. Xhaferr i hapi sytë. Mbi të tirrej mjegulla. Dy djemtë e ngritën dhe e vunë në vig. Në fillim ndenji ulur, por pastaj ai trup i gjatë u shtri pa jetë. E mbuluan me gëzof. Kokën ia lidhën me shami, sipër së cilës i vunë qisen e bardhë, që dukej si një copë bore vënë mbi ballë për t'i ulur zjarrminë.

Gratë kishin shtangur. Ç'është kështu? — shqyenin sytë, e duart i mbanin të mbledhura në bark. Hata e tillë s'ishte parë dhe dëgjuar. Të nxjerrësh të vdekurin në rrugë!

Burrat u nisën. Dikush dha gjamën. Mbase e bija. Mbeti zë i vetëm, që u ndeh mbi rrasat e kuqëremta të çatave, si klithma e kukuvajkës. Gratë ngelën, as të zonjat të hynin brenda, as të zonjat të rrinin jashtë.

— Ajme, si atëherë! — u tregonte të rejave dada Fazile.

— Burrat ishin në luftë. Tej në Kaçanik, thoshin. Vetëm cullë dhe grani kullave. Na vdiq plaka e Kojës.

U shuplak në vatër. E pastër si vetja, bilur ishte. Vdiq dhe e qamë. Një ditë. Dy. Tri... Zuri erë. I hodhëm gjranabut¹, por era ndihej. Atëherë menduam varrosjen. Dhe qamë përsëri. Për burrat që mungonin. Prishëm dy sofrë dhe i bëmë rrasa varri. Qe varri i parë, mbase, që u hap dhe u mbyll nga gratë. Ja, si e sotmja e Xhaferr Shirës, as i gjallë, as i varrosur. Si dhe ne, as me lot e as me gaz.

Burrat kaluan Thanën e Petkave. Poshtë në Buzëdrin po ngjitej mjegulla. Shtëllungat e saj kërcenin mbi njëra-tjetrën. Ishte e bardhë, qe-fin. Burrat u mbështollën me të. Po kalonin diku mes varrezave. Shumë varre. Pranë, fare në prag të fshatit, saqë dukeshin nga çdo derë dhe dritare. Sikur do t'u çonin fjalë për ndihmë. E thotë dhe kënga:

*Do të bëj një zë ty që më ke lanë,
shkunde dheun e varrit në një natë me hanë.*

Pak të gjallë, shumë të vdekur. Fshati bëhej pak shtëpi, nuk po shtohet. Fqinj me të ishte e keqja. Burrat i merrte pushka, prandaj dhe

1) bimë medicinale me erë të mirë, që gratë i vënë në plaçka, në dollap.

gratë s'donin të vdisnin. Varret tona, varre grash, qaheshin ato. Burrat varroseshin betejave. Burrit dhe kalit nuk i dihej varri dhe vdekja.

Dikur ishin ngritur dhe zëra për t'u shpërngulur, po zëra kishin mbetur. Të gjallët e pak të kishin menduar gjatë. Do të ngarkonin kantandinë, bereqetin, gjënë e gjallë. Po varret? Djemtë e ulokes së Gjinkolëve kishin thënë se nuk e linin varrin e nënës. Atëherë u mendua zhvarrosja. Një fshatth i gjallë, mbarte mbi supë një fshat të vdekurish. Do të dilnin breznitë. A do të kishte lot?!

— Jo! Vdekja nuk mbartej! Shpërngulje s'do të kishte. Këtu kemi qenë që para Krishtit, këtu kemi me vdekë! — kishte ndarë kuvend Tom Plezha, i thatë dhe kockëdalë, si i harruar nga vdekja.

Shtëpitë e fshatit u humbën nga sytë. Ato sikur zgjateshin nga burrat. Thuajse qenë anuar. Gjithë sy e veshë? Edhe muret, edhe themelet, edhe tymnajat u hepuan. Po ikte Xhaferr Shira, mistria e të cilit u dha formë e jetë.

Gjerbat e ngrira të çative piknin si lot. Nën tingëllimin e tyre të mbytur Xhafer Shira bente përpara në supet e gjindjes së vet.

Kujtimi i kullave:

Po çelte gjethi, kur ia mbërrini lajmi për ardhjen e hasmit. Gjethëzat e blerta sa qenë, as rriteshin, as thaheshin, i vrugoi lajmi. Ashtu dhe grunoret. Po dëgjonim një kob të ri. Has-

mi po vinte jo sipas zakonit, po me ustallarë. Hapte penxhere në trupin tonë, në odat e burrave, të miqve, të zjarrit dhe të grave. Gjithkund penxhere, që të hynte drita e diellit, e allahut dhe e padishahut.

Vetëm ajo fjalë na akulloi, na i theu xhamat dhe rrasat e frëngjive, i shpoi muret ku frynte veriu si te Laku i Erës. — Penxhere! Penxhere! — fshikullonte era nëpër brinjët tona dhe ne rrëqetheshim. Netëve, kur hëna na lante me dritën e saj të ftohtë, ndienim të na dhimbnin vendet e plagëve të nesërme. Pëshpëritnim me njëra-tjetrën:

— Ajme, moj kulla e Dacit!

— Gjegjt e mira, fol!

— Një kob i ri, — fërgëllonim.

— Ju thaftë kurthi! — gjegjej ajo.

— Do të na hapin penxhere! — trembeshim.

— Kush? Kush! Medet! — dhe ndihej rënkimi i gurëve dhe i baltës përzier me harasan, që shkërmoqej nga pesha e fjalës mynxyrë.

— U shofshin! Po me çfarë, moj kulla e Shirajve? — pyeste me një fërgëllimë dyersh dhe dritaresh.

— Me ustallarë!

— Medet! Ustallarë apo ushtarë?

— Me çekiç! — thonë. — Frëngjitë çelen sa një bark sharkie.

— Medet! Kulla pa frëngji! — u rrëqeth tjetra, teksa ndjeu therje në brinjët e gurta gërryer nga sqota.

Kështu i shtrydhnim dertet netve, kurse ditëve në dritën e diellit mendonim vendin ku do të godiste çekiçi. Godet fort, — thoshin, — sa një top. Bënim, ç'bënim, dhe përgjonim burrat, bile edhe gratë, edhe fëmijët sytë nga burrat u treteshin.

Dhe një ditë ato u mblodhën në log të kuvendit. Ne përzumë gjinkallat nga supet, gratë lanë magjet, fëmijët lojërat. Mixha Xhaferr heshhte. Neve na fërgëllonte zemra, kur i dëgjonim zërin.

Pinte duhan dhe ngryste vetullat. Lisi i vetëm u bënte hije. Degët e mëdha lëkundeshin lehtë, sikur trazonin qiellin e shpëlarë, pa asnjë re.

— Hasmi po vjen! — tha Xhaferr Shira pasi i pa të gjithë në sy. — Vjen për ne dhe për kullat tona. — Dhe, me duart që i dridheshin lehtë, fiku në trungun e plasaritur si i prerë nga dhimbjet, cigaren e trashë.

Hap penxhere, prish frëngji! Që të hyjë drita, dielli dhe kalorësi! Medet! Shqipëri pa frëngji! Jo! Dashtë e mira, mos ia mbërritshim asaj ore! — dhe i ra tokës me pëllëmbën e tharë si për t'i kujtuar mynxyrën që e priste. Burrat mbushën hutat.

Në kullat, odat, tymnajat, rrasat e gurit, brezat, frëngjitë, shkallët e gurta dhe prej druri përgjonin sy e veshë. Se mos veç ne, edhe gratë, nusët e reja dhe carrokët e vegjël në djepe zgjateshin nga Lisi i Vetëm, gjethet e të cilat fëshfërinin me kërcënim.

Ma mirë dielli i plasave të murit, sesa dielli i penxhereve të hasmit. Boll mirë na shef dielli nga dritaret tona! — përfundoi Xhaferr Shira, ndërsa ne zgjatëm kulmet drejt tij, për t'i bërë hije dhe fresk. Nuk ka hije më të ëmbël dhe më çlodhëse se sa hija e shtëpisë.

Që atë mbrëmje burrat u ngjitën tek Laku i Erës. Shtëpia pa burrë është e zbrazët. Era e burrit e mbush kullën. Ato dolën në muzg. Dritat e kullave i ndiqnin pas për t'u hequr udhën. Natën vonë burrat u thanë grave se hasmi çelte penxheren për t'i rrëmbyer ato nga shtrati i burrit, ose për t'i ndarë nga fëmijët: penxheret çaheshin për t'i ndarë ato nga shtëpia, nëna dhe baba, për t'i çuar larg, shumë larg, ku nuk lagte Drini e nuk bënte hije Korabi. Se me të hasmi do të çante të tjera penxhere në trup të botës.

Fëmijët s'i mori gjumi. Atë natë në të gjitha ëndrrat e tyre erdhi Laku i Erës, ruajtur nga burrat.

Jo! Xhaferr Shira s'shuhet! Në ballin tonë lëviz dora, forca dhe mistria e tij. Ne s'ka hasm që na shemb.

Sherif Hasanlami tërhiqej krah vigut. Bora thërrmohej nën peshën e opingave me lëkurë kau. Burrat e zgjidhnin vendin ku e hidhnin këmbën. Rrahu ishte i ngushtë. Po kalonin diku, aty ku Kepi i Lashit hollohej sa këmba, lart ndehej pezull Guri Ishe, kurse poshtë nxinte Gropa Mrate. Fërfëlliza rrëmbente kreshtave të

Lurës cifla bore që të pickonin hidhët. Flokët, qerpikët dhe mustaqet patën ngrirë. Burrat, që të qartësonin shikimin, i shkërmognin ato me duart e mardhura, brazduar nga parmenda dhe acari.

Xhaferr Shira s'lëvizte, po rrugën e ndiente.

Ishte po ajo rrugë që e bënte përditë. Ecte i vetëm duke numëruar hapat. Sa më shumë shtyhej mosha, aq më shumë shtoheshin hapat drejt Varreve të Shehitëve. Kur ishte i ri, nuk e kishte për gjë, një kafshatë e quante, kurse tani rrugën e plakte me ndalesa.

Sot nuk ecte vetë. E përcillnin. Rruga zgjatej sa jeta.

— S'na la pushka të bëjmë përpjetë, — tha Sherif Hasanlami. Kokën e bardhë e mbante poshtë, si të bisedonte me Xhaferrin. Fshati gatuj, gratë e shkreta lind, kullat rrit, vdekja merr. Shtëpitë një bërzhik, varrezat një pash. Kështu më thoshte gjithmonë: Si s'u shtuem, bre Sherif!

Hajredinit iu akulluan ato fjalë. Përse thoshte ashtu. Lala ishte gjallë.

Prandaj dhe s'e lëshoi mistrinë. Një jetë ndërtoi.

— Kulla të bëjmë! më thoshte, — qeshi Sherif Hasanlami. — Të mbledhësh penjtë e tij, shpërndarë nëpër kulla, një mtaf ban! Eh, kush s'e njuh mistrinë e tij! — u pikëllua Sherifi dhe heshti.

Djemtë e Xhaferrit dëgjonin. Hajredini ecte

marramendësh pas vigut. Varret e Shehitëve u dukën. Një fjollë mjegulle po ulej mbi to si qefin.

Vigu ndërroi duar. Djemtë e Dacit, përthyer nga dhimbja, e hodhën atë mbi sup. Lala Xhaferr rëndonte mbi njëqind vdekje. Kallamat e akullit vareshin nëpër shkëmbinj si currila lotësh.

Kujton Sjen Daci:

Kulla e fortë s'ka dert për avlli. Ashtu dhe bukuria s'ka shteg për teprina! — na thoshe gjithmonë, bre Xhaferr Shira. Çohu, he burrë. Pushka dhe mistria të kanë hije! Shkunde mortën, si një kin të vjetër! Mos ia akullo dorezën mistrisë!

Na rrite, kalistrup na merrje e një herë s'na rëndove. Në një krah ne, në tjetrin strajcën e mistrisë. Fjalë me konak flisje, bre Xhaferr Shira, tani pse hesht? Kaq e hidhët qenka vdekja?! Mos, bre burrë, mos na e gërryey vaun e fjalës !..

Vigu përkundej si djep, mbi supet e tyre të forta. Sjen Daci kishte shumë për t'i thënë mi-xhës Xhaferr.

... Isha i vogël, ti e mban mend mirë. Çarrok, më thoshe. Rrihja lloçin me këmbë. S'isha bërë për mistri. Kishim pajtuar punë larg, tutje në Rumeli. Po ngrinim një kullë. Kullë të bardhë si krañ pëllumbi, më thoshe shpesh.

— Shihe natën!

— E shoh! — të gjegjesha.

— Nxin? — më pyesje.

— Gisht në sy! — rrëqethesha unë.

— Kështu është nata, dita dhe buka e hu-
aj! — më thoshe teksa i mëshoje fort mistrisë.

Kulla që po ngrinim, qe pa avlli. «Avlli e
fortë është zoti i kullës, thoshe. Hija e tij vlen.»

Ngrehina mbaroi nga fundi i vjeshtës. Atë-
herë na the se do të vinte e zonja e saj, një
vejushë. U veshë me tirq e koporane të re atë
ditë. Nuk e harroj, kurrë. Është dita kur kapa
mistrinë. Edhe pushkën. Se vetë e ke da. Kape
mistrinë, ngjishe qisen e bardhë mbi krye, rro-
ke pushkën me veshë dhe gjerdanin e fishekë-
ve për brezi. Kështu ke thënë, kështu ka me
mbetë!

Vejusha erdhi vonë. Dielli qe ngjitur majë
kullës. Ndaloj disa hapa larg nesh. Pa nga ngre-
hina, përsëri nga ne, ndërsa një nerv i trokiste
pa pre mbi ballin e verdhë. Nuk fliste, u mek.
E verdha e fytyrës e mbuloi të tërën. Shebojë
u bë. Ti hiç, veç soditje.

— Kam frikë! Kam frikë! Mërdhi! — për-
pëllitej vejusha, teksa e mbështollën në supet e
rëna me një lëkurë dhelpre. Pastaj zuri sytë
me duar dhe nuk guxonte të shihte më nga
kulla.

Pas këtij çasti të parë e mblodhi veten. U
afrua dhe diçka të tha, mbase për frikën, apo
si i kishte mbetur ajo. Ti veç qeshje.

Ty të njihet mistoria, kudo dhe kurdoherë!
«Në çdo kullë të japësh vetveten, pse jo, ven-

din, fshatin, farefisin!» më thoshe teksa çukitje me daltë gurët e qosheve, për gdhendjen e të cilëve shok kishe veten...

Varret e Shehitëve shtriheshin varg njëri pas tjetrit. Edhe ato sikur u zgjatën nga burrat. Vigun e kapën djemtë e Ymerajve. Mjegulla po tretej në dritën e ditës, duke zbuluar vendin përreth. Më tej një lis zgjatej drejt qielit.

— Këtu ngjitej gjithmonë lala Xhaferr. Vetëm këtu i gëzohej fshatit! — nisi të tregonte Sadiku, më i fundmi i Ymerajve. — Në verë trishtohej. Ulej mbi ndonjë rrasë dhe hiqte duhan. Ne i afroheshim, por ai s'na shihte. Ne bënim zhurmë kasten për të na parë.

— Shiheni fshatin, — na thoshte.

— E pamë, lala Xhaferr! — i përgjigjeshim.

— Është i vogël! — mërzitej.

— Shumë! — ia kthenim ne.

— Duket si i vdekur! — trishtohej ai.

Ne heshtnim pa ditur si t'i përgjigjeshim.

— Po të ndizen tymnajet? — na pyeste.

Ne s'bëzanim. Ai heshtte. Humbej në mendime me sy nga varret. Dhe ne thoshim midis nesh, se lala Xhaferr flet me të vdekurit.

Papritur ai vinte në mend. Kujtohej që na kishte pranë.

— Bëjmë një punë! — na cyste.

— E bëjmë, lala Xhaferr! — hidheshim ne.

— A s'i ndezim tymnajat?!

— I ndezim, lala Xhaferr!

— Oburrani! — na jepte krahë.

Ne suleshim vrik. Si shqipja fluturonim tej Kepit të Lashit. Ai përlofej nga turri ynë.

— Merrni krande! — na thërriste, po ku ndaleshim ne. Vraponim drejt në odë të zjarrit. Ndiznim tymnajet e prapë tek ai. Lala Xhaferr thithte tymin që ngrihej nga fshati dhe s'ngopej. Nuk fliste. Asnjë fjalë. Kurrë s'na tha përse i tymoste oxhakët. Dhe ne kurrë nuk e pyetëm. Tymit luante me fjollat e erës, shumë tym, shumë shtëpi. Sa një krahinë.

Burrat arritën. Fryja e kishte mbledhur dëborën përgje-përgje.

Lisave u dukeshin vetëm kurorat. Vigun e vunë mbi një rrasë të fshirë nga turri i thëllimit. Xhaferr Shira hapi sytë. Fshati dukej si në pëllëmbë të dorës. Një rreze dielli çau midis palave të reve dhe ra përmbi çatitë e kuqërremta. Xhaferr Shira nuk e pa, por e ndjeu. U ngazëllua.

Oxhakët tymonin. Fjollat e tymit shpriseshin nga era. Gratë dhe fëmijët vinin pa prekrande në zjarr.

Xhaferr Shira u mbush me frymë. Shtriu duart e rreshkura nga fshati dhe mbylli sytë.

Era shpërndante në mbarë krahinën tymin e oxhakëve.

Bora e pashkelur

«Atë natë ti nuk dole. Bora ishte e pashkelur në vendin e takimit. Qe natë e bardhë. Veç ta shihje hënën si ua bënte me sy shtëllungave të murrme të reve, që s'i ndaheshin rendjes së saj. Qe bukur, por ç'e do, ti mungoje.» Këto po lexonte Indriti dhe qeshte i gëzuar.

Arta i shkruante për mbrëmjen e kaluar. Kishte qenë me të vërtetë e rrallë. Briri i hënës qe ngulur mbi Kurorën e Lurës dhe dukej si një qiri që digjej në një shkëlqim të argjenditë. Ai e kishte jetuar atë hënë, që e kishte larë vendin në argjend, po me të tjerë njerëz. E kishin thirrur te Perkolajt, për një lindje të vështirë. Edhe vetë, gjatë gjithë rrugës, kishte menduar për Artën, hënën e bukur dhe vendin e takimit, ku si dëshmi do të mbeteshin një pallë gjurmë, hapat e saj të lehtë.

«Ti më vjen që për së largu, duke shkelur ndër lëndina!» — ky varg — motiv e kishte shoqëruar gjatë gjithë rrugës. Dhe i shkante. Bora e shkrifët ngjante, nën rrezet e hënës, si

një bashkë leshi e lëndinë luledesh. «Edhe bora lule në lëndinë është!» — tha me vete, teksa ktheu kokën pas. Në cipën e lëmuar e të bardhë çelëshin gjurmët e të treve. Të atij që printe e që veç nxitonte pa folur, me sa dukej i shoqi i gruas që pritej të lindte, të tijat dhe ato të të tretit, një djalë i qeshur, i cili duhej të qe kunati i nuses, vëllai i dhëndrit.

«Po, po, lule në lëndina është!» dhe trazoi me këmbë një piring bore të mbledhur nga fryja.

Kështu gëzohej Arta, teksa mbushte duart me borë dhe pasi e «ngjishte me dashuri» e ndiqte këmba-këmbës për ta qëlluar. Kështu luanin. Vraponin. Ndaleshin. Gjuanin me topa bore, e lugina poshtë shkollës mbushej me gjurmë hapash, sikur kishin luajtur jo dy, po një dyzinë të dashuruarish. Ashtu i kishte parë edhe Mauriku.

— S'është serioze! — kishte komentuar ai në sheshin para zyrave të kooperativës, teksa kruante dhëmbët me kunjat e hollë të bahukeve. — Nuk doja t'i shihja, për pesëqind vjet jo, por rruga më ra atypari. Kisha mbushur brokën me ujë, si zakonisht, te Kroi i Petkave, kur më shpoi në vesh e qeshura e saj. Nuk bën, thashë me vete, nuk bën! Nuk është e hijshme, të qeshurën e gruas veç muret e odës e dëgjojnë. Qeshte me të madhe, sikur ta gicilonte kush. Kur dola në Krajkep, i pashë, doktorin e kishte mbërthyer për mesin, kurse ajo, ptu, e puthte. Edhe bora shembej nga kumbulla ku

ishin mbështetur si perde e trashë, për të mbuluar marrinë e tyre nga sytë e njerëzve. Ani, le të duhen, edhe për t'u puthë, le të puthen, por jo ashiqare. Se janë ca gjëra që njerëzit e ndershëm i bëjnë vetëm për vete... Janë dhe kuadro, bre, është mësuese dhe edukon keq! Jo, pasha besën, s'më dhimbsen hiç ato, por për fëmijët e fshatit, aha, s'më le kjo të bëj shir, — përfundonte ai duke i rënë gjoksit në anën e zemrës, me gishtin tregues zverdhur nga nikotina.

Mauriku ishte shitës. Indriti kurrë s'kishte ndërruar ndonjë llaf të keq me të, bile ndiente edhe njëfarë keqardhje, të cilën ia përforconte një rrudhë e hollë që i ngrihej Maurikut mbi ballin e ngushtë, i pikte mbi hundën majuce e i përfundonte në cepin e buzës së majtë, duke ia theksuar edhe më shumë peshën e vetmisë.

Si shitës, e kishte të mprehtë lapsin, po kishte ca maniera të çuditshme që ia zbehnin portretin. Nuk pinte, asnjë lloj pije alkoolike nuk fuste në gojë.

«Ç'm'u kujtua Mauriku në këtë natë?!» — pyeti veten, teksa ndoqi me sy shkëputjen e një ylli tek ra pas Majës së Sorokolit, që ndrinte si e larë nga vesa. Në një natë të tillë kishte dëshirë të fliste vetëm me veten, por i bëhej se Mauriku e përgjonte në çdo bërryl rruge, në çdo hije nate. Hej, Maurik, Maurik! — tha me vete dhe u dha krah gjykimeve për

të, por, kur pa hënën e plotë, yjet e qëruar, borën e bardhë dhe rrugën e ngushtë, si shteg ëndrre, iu zbut zemërimi për çka ai kishte thënë.

Përsëri i erdhi keq për të. I kishin treguar se, kur kishte qenë i ri, qe grindur me një tip të keq, që mbahej me të madh. Ishin rrahur paq mu në mes të arës me misër. I kishin ndarë fshatarët, po misrin e kishin bërë përshesh. Kur kishte dalë në qoshe të arës, Mauriku kishte thirrur brigadierin. Kishin matur dëmin dhe kishin bërë procesverbalin. Të nesërmen, në mëngjes herët, kishte derdhur gjysmën e shumë së lekëve në arkën e kooperativës...

«Çudi me njerëzit! — tha me vete, teksa ndoqi me sy hijën e një lepuri që doli nga drizat e një shpatine. Lepuri kërcente pupthi me kokën të kthyer pas, sikur të shikonte bishtin e gjatë, në i shkonte apo jo. Rrezet e shndritshme të hënës dhe e bardha e thekshme e borës i jepnin asaj gjysmëhijeje trajta të mistershme. U bënë dy lepuj. Kërcenin, zgjatnin qafat e holla drejt njëri-tjetrit, ngrinin kokat e përhimta drejt qiellit pa asnjë re, përsëri pupthi shkëputeshin nga toka duke ngritur pluhurin e borës që gati-gati i mbështillte si fjollë tymi. Edhe lepujt i gëzohen kësaj nate, — mendoj me vete, tek përpiquej të saktësonte në mend bisedën për Artën. Dy lepuj që luanin me borën. Me borën apo me hënën? Qeshi. Lepujt

kërcyen në shpatin tjetër. Mes dunave të borës nuk shquhej dot më. Iu tretën si kujtimi i Maurikut. Kot nuk thonë: fjalët pa bukë i merr era... Dhe vërtet, një frulli e lehtë ia kishte mpirë pipzat e veshëve dhe majën e hundës. Ndihej i lumtur.

— Doktor, doktor! — e përmendi ai që vinte pas e që duhej të ishte kunati i nuses që përpëlitej nga dhembjet, — jo në teh të rrahut, se keni me rrëshkitë!

Indriti hodhi sytë poshtë në përrua. Bora kishte rrumbullakosur gjithçka. Gurët ngjanin si kërpudha gjigante. Nën ta tundej uji që pikte si i mpirë nga ngrica. Hëna i ndiqte.

— Si atëherë! — tha Indriti dhe humbi në valën e ëmbël të kujtimeve.

... Njiheshin prej tre vjetësh bashkë. Ai mjek i fshatit, kurse ajo mësuese në të mesmen bujqësore. Jepte fizikë. Kështu që u deshën, por gjë njëri-tjetrit nuk i kishin thënë. Shpesh qeshte me vete, kur kujtonte shakanë e Halil Kokës, një plaku të mirë. Sa herë takoheshin, ai i thoshte: «Lëre, doktor, mbaroi ajo punë.» Ai bënte të çuditurin. «Aha, e rregullova një plakë.» Qeshte dhe plaku, se, për ndershmëri, shok veten kishte. I kishte vdekur e shoqja e një vatër fëmijë i kishte lënë, po s'ishte martuar më. Vetë kishte mbetur për to, edhe babë edhe nënë, edhe burrë edhe grua. Tanimë të gjithë i kishte rritur dhe martuar. «Po si e rregullove, bre mixha Halil? — e pyeste In-

driti.» Lëre, doktor, mos u guc, pesëdhjetë për qind e kam në dorë». «Po si?» — e nxiste ai. «Po ja, unë e dua. Vetëm ajo ka mbetur, të drejtat barabar. Dhe si i shkollës që je, a mbetet dhe pesëdhjetë për qind pa ndreqë!» — e qeshte me zë të lartë roja, duke zbuluar dhëmbët e bardhë.

«E, mixha Halil, — qeshi me vete. — Kudo që të jemi, për cilindo të mendojmë e të kujtojmë, do të na gëzojë ndonjë «store» jotja.»

Kështu, pra, që duheshin. Rrinin bashkë, shëtitnin, sidomos u pëlqente kopshti i shkollës. Aty dhe iu hapën njëri-tjetrit. Qëmtonte mjegull. Pemët kishin veshur qyrkun e krahnezës. Ngrinin avujt e mjegullës në kristale majëgjilpëra. Ngjanin si qerpikë. Me to qenë veshur kumbullat. Ç'lule çel mjegulla! Si në pranverë dukeshin mollët, qershitë dhe kumbullat e kopshtit.» Mbase nga ndjenja jonë».

Ti mërdhije! — tha gati me zë të lartë, aq sa ktheu kokën pas se mos dëgjoi gjë djali që e ndiqte në heshtje. Pastaj ngriti kokën drejt hënës, sikur t'ia kishte drejtuar asaj ato fjalë. Mbi flokë të qe shtruar mjegulla. T'i shkunda. Mjegulla bëri poshtë, mbi vetulla dhe qerpikë. Duart m'u bënë lisa e lisat s'përkulen lehtë. Diçka të thashë. Ti heshte, dëgjoje shkri-fëtimin e borës nga degët e pemëve. U mbështete te kumbulla. Kristalet e krahnezës u thërrmuan mbi ne. U përthinjëm.

— Orizi i dasmës sonë, — të pëshpërita në

vesh. Ti the se foli era. Heshtnim. Dëgjonim kristalet e krahnezës që shpupuriseshin nga degët...»

Përkolajt ishin ende larg. Diku lehtë një qen. Indriti kujtoi kullën e Dacit, mbase atje lehte qeni, se andej vinte edhe zëri. Kthyen në një zabel të ri. Lastarët e drejtë ishin përkulur nga bora, duke formuar harqe të shumta, që ngjanin si leqe për zogjtë.

...Pastaj ikëm nga kopshti i shkollës. Më thirrën Prendët. Selam Prendi kishte rrahur vajzën e vet, Shegën. Për spital e kishte bërë, se duhej me Sefedinin, atë nxënësin tënd të shkollës së mbrëmjes. Ia kishte nxirë mishin, por e mjera vajzë nuk rënkonte, jo! Veç fshih-te vështrimin nga unë. Kur po ikja, më dha të fala për ty. Ti qave kur të tregova...

— Arritëm, doktor! — foli burri që priste. Kishte një zë të kumbueshëm. Në kullën e Perkolajt dritat qenë të gjitha ndezur. Kulla ishte me dy kate. Një qen i madh lehu drejt nesh, por, kur njohu të zotin, tundi bishtin dhe u fut nën koshar.

Kulla që ngritur në një brinjë. Të jepte përshtypjen se nga çasti në çast do të hepohej dhe do të merrte rrokullimën nga Veleshnica.

E pritën dy-tre veta. Njëri ishte plak e me mustaqe të zverdhura nga tymi i duhanit.

— Hajde, doktor! Pi një kafe dhe merr një avull! — e ftoi plaka për nga oda e burrave. Indriti s'pranoi. Pyeti për të sëmurën dhe bëri

pas burrit që zbriti disa shkallë dhe ranë në një oborr të madh që zbriste në formën e tre ballkoneve, mes të cilëve rridhte një krua. Me të sëmurën po merrej mamia e fshatit, një vajzë e re me bishtaleca të gjatë. Burri nuk e shoqëroi, u kthye pa hyrë në korridorin që lidhte dhomën e tij me një tjetër, që mbase përdorej për odë zjarri. Mamia i tregoi mjekimin e bërë. Kishte vepruar saktë dhe me guxim.

Nusja që pritej të lindte, qe shtrirë në krevat. Qe shtruar pastër, thujse qenë të preme bore e jo çarçafë të bardhë. Gulçimi i dhembjeve ia shtrembëronte fytyrën, megjithatë tiparet e tregonin të bukur. Mbase gratë bëhen më të bukura gjatë lindjes, por unë për herë të parë asistoj në një lindje. Kur dëgjoj zërin e doktorit tek jepte udhëzimet e çastit, mbylli sytë. Thujse u fsheh hëna pas reve. «I vinte turp, Arta, e ndjeva, i vinte turp nga unë, — i tregonte të nesërmen Artës. Më vinte keq që ia shtoja dhembjen, por duhej të isha patjetër pranë saj. Qe e bardhë. Midis ballit të saj, hënës së mbrëmshme dhe borës nuk mund të vendosje kufij. Si lule bjeshke dukej.

Lindte fëmijën e parë. Kurrë nuk rënkoi. Duronte. Kishte zjarrmi. Digjej. Dola jashtë dhe mora copa bore. Ia vura në ballë. Hapi sytë. Shkëlqimin e tyre s'mund ta kishte asnjë hënë, as ajo e mbrëmshmeja, për të cilën më

shkruaje aq gjatë. Ata sy qenë liqene të thella dhe të kthjellëta. Thuajse Liqeni i Nuseve dhe i Luleve patën bërë poshtë nga Kurora e Lurës dhe patën zënë vend në ballin e saj.»

Indritin s'e zinte vendi. Ajo duhej patjetër të jetonte. «Sidomos në një natë si ajo e mbrëmshmja, kurrsesi s'mund të mendoje ters. Vdekjen s'e çova kurrë në mend, megjithëse e kisha aq pranë.»

Kur ajo nga dhembjet e mëdha hapte sytë, ai dilte jashtë. Por detyra e kthente përsëri pranë saj. Gruaja, sapo e vërente që qe aty, i mbyllte përsëri sytë e bukur dhe i shuante në gjoks dhembjet. E ai shpesh detyrohej të dilte jashtë. «Shihja hënën dhe mendoja edhe për ty. Mendoja edhe për vendin e takimit dhe mbase zemërimin tënd që s'të lajmërova.»

Gruaja lindi vonë. Në kreshta patën shpupurisur krahët e trëndafiltë rrezet e para të agimit. Lehona çeli buzët e bryllëta dhe ra në kllapi. Dhe hëna, dhe qielli, dhe bora, dhe njerëzit e asaj kulle të largët se ç'fituan diçka të re, kur jehoi e qara e fëmijës së porsalindur.

I shoqi, kur mjeku doli jashtë, ia shtrëngoi dorën fort, fort. S'dinte si ta falënderonte e s'ia ndante sytë. Në sytë e Indritit tallazet e dhembjes patën lënë dhembjen. E uroi për të shogën dhe të bijën, se vajzë lindi. «Dhe më mirë se çdo gjë, vajza i shkonte asaj nate të bukur, apo jo, Arta.»

— Emrin ngjitja ti, doktor! — i tha plaku

i shtëpisë. — Ti e solle në jetë, me emrin tënd dhe ta thërresim! — përfundoi plaku, pa i lënë shteg tjetrit. U zu ngushtë. S'kishte menduar asgjë të tillë. Po nuk u mendua gjatë. «I vura emrin që të pëlqen ty për fëmijën tonë të parë. E thirra Ejona, se u lind me shqetësimin e të gjithëve. Besoj bëra mirë, Arta.»

Gëzimi rrodhi në sytë e atyre njerëzve të mirë.

«Nga dritarja e odës hënës së bukur i flisja për ty.»

Përballë hasmit

— E ngrënë hëna sonte, — tha plaku, teksa ndiqte me sy rendjen e saj nëpër re. Frynte një frulli e hollë që e zhubraviste detin. Tjetri s'foli. U mëshoi rremave. Varka shtyhej përpara. Ndihej vetëm lloçoçitja e dallgëve në brinjët e saj.

Ishin vetëm. Plaku dhe biri. Varka përthente nën barkun e saj, lyer me zift kallamet, gjetheshpatat e të cilëve kur ngriheshin, spërkatin me ujin e ftohtë kurrizin e kërrusur të djalit dhe llërët e përveshura. Po lundronin diku aty ku deti përzihej me kënetën dhe kënetat zgjeronte shtratin nga grykëderdhja e Shkumbinit. Kënetat që kredhur në gjumë. Peshkut i pëlqente kjo qetësi dhe ky vend. Vinin tufa-tufa nga zemra e detit dhe zhytnin turinjtë e mprehtë në llumin e ëmbël të Shkumbinit që sillte, gjatë rendjes, ushqim të bollshëm për ta.

— Të tërheq deti! — tha plaku kur pa varkën të përkundej në hapësirën e ftohtë dhe të

paanë. Tjetri treti shikimin larg në horizont, ku nata dhe deti treteshin në një. Plaku hodhi sytë në breg. Mati me mend largësinë dhe zuri me duar hojet e rrjetës. E ndehu përmbi det, sikur po hidhte farë. Rrjeta dhe tapat ngjanin në duart e tij me tespihet. Kështu e kishte përcjellë jetën, këto patën qenë tespihet e tij.

Lundronin me kujdes. Buzëbreg qe. Kishte trugje dhe hedhurina të tjera ku rrjeta mund të ngecte. Pastaj, vaj medet. Ato dy grushte peshq të zënë gjenin shteg për të fluturuar në thellësitë e fshehta të detit. E ec e bli rrjetë të re! Tregtari Harikla çdo fije të saj ta peshonte me një okë peshk. Këto mendonte plaku dhe sytë nuk ua ndante goglave prej tape që tërhiqeshin pas varkës.

Kurse tjetri, i riu, kujtoi gishtat e trëndafilëve të gruas duke ndehur rrjetën në hunjtë e lartë të oborrit, ata gishta me mollëza të brazduara nga tërheqja e fijeve të forta, për të arnuar rrjetën kur grisej. Mendoi qiellin mbi kasollen e tyre, ndarë në hojëza, sa herë që mbi të ndernin rrjetën për ta tharë ose arnuar.

«Ajo fle!» — mendoi me mallëngjim dhe u dha rremave. Varka u ngjit mbi majëzat e dallgëve, duke lënë pas një brazdë shkumore që dalngadalë shuhej në një rrafshinë, mbi të cilën pasqyrohej vetëm hëna.

Plaku i bëri shenjë të bënte kujdes se mos

rrëmbehej, kurse me vete tha: «Është i ri dhe s'ka nxjerrë mall me nusen.» I erdhi mirë për të birin. Kështu kishte qenë edhe vetë. I mbushej mendja dhe nga mesi i detit e kthen-te varkën. E drejt në kasolle. Përqafonte gruan!... Dhe e përpinte detin. Me dhëmbë i kapte peshqit.

Në të majtë nxinte pylli i Divjakës. Dendësia e kurorave të pishave e bënte më të errët natën. Syri s'shquante asgjë, veçse një grimasë vigane, të pandashme, që s'lëvizte, po që çonte nga mesi i saj fëshfërimën e gjetheve.

Eh! E tretën pyllin! Një hasër mbeti! — tha plaku, teksa një nerv i çukiti në syrin e majtë, që nisi t'i lotonte. E tretën, tutje në Itali! — mermëriti hidhët, ndërsa vesimi i brendshëm ia lëngëzoi sytë. Ngriti dorën dhe i fshiu me pëllëmbën e plasaritur nga afraqi i shkurtit. Tej Gotullës trungjet e prera të pishave ndeheshin si kufoma. Edhe vetë syri i hënës se ç'kishte një trishtim pikëllues, që ndehet pezull mbi pyllin cung.

Djali u mëshoi rremave, kurse plaku solli ndër mend trungun e trashë me të cilin i gdhendi ato. Po mbusheshin afro katër vjet. Atëherë i kishte zënë edhe nuse djalit. Djali uli sytë i turpëruar, sikur ta dinte se ç'po bluante i ati. Varka përkundej lehtë.

Lajmi se pyllin do ta prisnin shoqëritë italiane i shtoi dhimbjet. Të shpirtit dhe të trupit. Gjymtyrët thernin si nga reumatizmi. Pleqtë

dhe plakat, në ato ditë, veç shushunja vinin në gjunjët e fishkur, po dhembja s'u bjerrej. Nuk mësoheshin dot me lajmin ogurzi se qeveria e kishte shitur pyllin e tyre.

Një mëngjes, në zemër të pyllit të Kularit, krisën sëpatat. Njëherësh. Sikur po çaheshin qiejt. Harabelat, pëllumbat e bardhë, laraskat, sorrat e zeza sterrë, gargujt si të përflakur, lepujt, kuajt e egër dhe mëzat klithën të shqetësuar. Gjinkallat pushuan këngën. Kurorat e pishave, nën goditjen e sëpatave, tundeshin si ndër ethe. Shembeshin me krisma, duke i dhënë vendit përreth një hije të zezë trishtimi.

Plakat, pleqtë, gratë dhe fëmijët mbetën jashtë. Nuk u hyhej brenda. U dukej se kasollja do të shembej në çast e do t'i mbulonte sakaq. Sytë e tyre qenë mbërthyer në Kular, në mes të të cilit një plagë e madhe shëmtonte vendin. Ajo plagë ndehej drejt qiellit si gojë e vdekjes. Mbi të vërtiteshin, duke përplasur krahët dhe klithur vajtueshëm, harabelat, pëllumbat, shpesët dhe kafshët e pyllit, që humbnin foletë dhe strofkullat e tyre. Ato kishin formuar një rreth dhe me rrethakët që bënë, dukeshin sikur trazonin qiellin.

E vranë pyllin! — thoshin fëmijët me lot ndër sy, teksa mendonin pishat, shelgjet, brugët dhe eukaliptet ku qenë ngjitur. Dhe pylli nuk fëshfërinte. Asnjë gjethe nuk lëvizte, sikur mbante vesh dhe përgjonte mynxyrën që e gjeti.

S'qe bërë akoma dreka, kur erdhi berihai në

fshat. Esatin e kishte zënë përposh një trung i madh pishe. E kishte shtypur në çast, petë by-reku e pati bërë.

«I bukuri Esat! Shkoi për të mbledhur ndo-një lek për dasmë e s'e gëzoi të ritë e vet! Oi! Gjithë ai djalë! Oi!» qanin gratë mbi trupin e tij që mbante erë gjak e rrëshirë.

Kujton plaku:

— Pishat kullonin gjak, — më tha djali.

Unë nuk fola.

— Mos u çudit, baba, gjak ishte.

Përsëri nuk fola, dhembja ta pret gojën.

— E pashë me këta sy, baba. Edhe sëpatat qenë skuqur!

— Mos fol kot, ka qenë rrëshirë!

— Po, pikte si gjak! — tha mëdyshas.

— Është rrëshirë, mbase dhe gjak! — shtova.

E çara në pyllin e Kularit u bë sa qielli. Oi. Fshati s'do të kishte më një hije ku të fus-te kokën verës, një gjethe për fresk, një dru për të gdhendur një djep, një trung për të bërë një varkë, një tra apo një bisht kazme.

Dita si dita. Nuk ndihet zhurmë. Po nata e thelloi plagën. Nuk sosej ajo natë. Nëpër kop-shte, dyer e parvaze dritaresh erdhën zogjtë. pëllumbat, harabelat, gjinkallat dhe gargujt. Ta-mam si njerëz. Çukitnin me sqep, si për të thë-në: A pranoni njeri. Nuk bëzanin. Ç'mynxyrë! Nuk trembeshin as nga njerëzit, as nga qentë që shqyenin sytë nga çudia.

Pastaj ia behën kuajt e egër, qarkuar nga

mëzat. Shfrynin me hundë e hingëllinin sa të këputnin shpirtin. Edhe qentë nuk u lehnin atyre. Ecnin ngadalë, si t'u dhimbej toka. Ngrinin qafat, ndërsa jelet e bardha tundeshin si ëndrra. Gjithë fshati s'vuri gjumë në sy ato net...

Djali u tund në varkë, si për ta kujtuar atin që ishte në det.

Diku u ndje troku i një kali. E ndoqën të tjerë. Një degë krisi. U thye. Troku mori valë. Hingëllima e një kali shqeu perden e zezë të natës. Të mos qe pylli aq pranë dhe troku i nxituar i kuajve, patjetër që do të mendonin se hingëllinë rrezet e hënës. Një bretkosë virrte në shelgjishtet pranë lumit. Plaku u drodh. N'licente neveri për gjarpërinjtë, jo se trembej. I riu mendoj gojën e çapëlyer të gjarpërit dhe bretkosën që kapërdehej në të. Edhe pak, — tha, — dhe ai zë ka për të humbur. Shpesh kishte parë raste të tilla. Mjaftonte një shkop, dhe gjarpëri do ta villote bretkosën, e ajo do të kërcente drejt e në ujë, me këmbën tërhequr zvarrë, ku shquhej enjtja dhe piklat e gjakut.

Plaku tërhoqi rrjetën. Qe e lehtë. Tjetri la rremat dhe u ngrit në këmbë. Varka u hehua, po plaku që nga fundi kundërpeshoi dhe çdo gjë u nivelua si më parë. Veç uji qe bërë mavi i errët. Dallgët sikur u rritën. Deti e humbi bukurinë. Edhe hëna dukej si një stoli e shpëlarë.

Përsëri u zgjat deri tek ata hingëllima e kalit. Kthyen kokën nga bregu. Qenë larguar goxha. Në breg, fare në rërë, ku dallgët i lëpihen

tokës, dukej një mëz i bardhë. Vetëm rrezet e hënës qenë njolla mbi të. Qafën e bukur me jelet e shpupurisura, e zgjaste drejt detit, sikur përgjonte. Futi këmbët e para në ujë. Shenjë jo e mirë, mendoj plaku. «Hingëlliu sikur vajtoi», u rrëqeth djali. Kërceu në këmbët e prapme. U hodh në reyan. Cirkat e shkumës së detit, jelet e tij të bardha dhe rrezet e hënës u shkrinë. U tretën në një masë të shndritshme, që tërhiqej osh mbi vijën e bregut.

Plaku sëç mëmëriti. Një peshk kërceu mbi ujë. Barku i bardhë, ndriçuar nga rrezet e hënës, ngjau si një thikë që u ngul në cipën e valëzuar të detit.

«Një mëz hingëlliu dhe atëherë!» Kujtoi i riu.

Ishte një natë e bardhë. Hëna na ndiqte hap pas hapi. Në fshihëshim pas kurorave të pishave dhe trungjeve të plasarit, për t'u përqaftuar. Kur ajo fap, çelej në syrin tonë.

— Më vjen turp! — tërhiqej Shega dhe nxitonte...

Një valë e nxehtë kujtimesh e kishte rrëmbyer djalin.

— Lërmi rremat! — bëri zë plaku.

Ai s'dëgjoj.

«Mendon shtratin e nusesë.» Përsëri i erdhi keq plakut.

— Lërmi, bir! — e përkëdheli në supet e plota, spërkatur nga qemtimi i vesës. Djali s'bëri zë. Mendoj se i ati mbërdhinte dhe u jepte rremave për t'u ngrohur.

Hëna që holluar sa gishti. Mëzin e kishte përpirë pylli. Shkëlqimi i tij e përzbardhte atë. Agimi po derdhej mbi pyll. Dhe vinte era pranverë, por sythet qenë të vonë. Nuk kishin plasur. Shelgjishtet kishin çelur ca gjethciza të verdhëlleme.

— Si i mbushur deti?! — pyeti plaku, kur pa që rremat zhyteshin e dilnin nga uji pa pllaquritjen karakteristike. Një tufë pulëbardhash qerthulloi varkën. Ato ngjiteshin e zbrisnin pingul mbi det, me klithma të egërsuara. Pastaj gusha e fortë ndeshte dallgën, që thërrmohej në çast si qelqe.

Djali tërhoqi rrjetën. Iu duk e lehtë. Goglat u rrudhën paksa. S'para ka, si dikur. Edhe në tokë, edhe në det, kudo, shoqëritë italiane! — u nxeh djali. Mbreti jepte e merrte me italianët, — mendoi teksa duart vijonin të tërhiqnin rrjetën. Plaku bëri çudi. Djali u përmend.

«E lehtë, po peshk ka» — mendoi, teksa duart e gruas iu zbardhën në brumin e magjes. Retë mbi det u errësuan. Zhuzhurima e valëve u mek.

— Si e shtangur kjo ditë! — tha djali, teksa hodhi grepin. E kishte zakon, kur i ati ulej në rrema, ai gjuante me grep. E tërhiqte kjo gjueti. Grepin e mbante paksa zhytur në ujë. E mbante me qëllim që të shihte veprimet e peshqve. Karremi binte shpejt në sy të tyre.

Në fillim sulleshin tufë. Por e ndiqnin më të fortët. Kështu kacafyteshin mes tyre, derisa vetëm njëri e ndiqte grepin. Të tjerët mbanin sehir nga pas... Kështu është ngado. Përse, nuk është mëzi më i shpejtë që e gëzon më gjatë lirinë e pyllit?... Kështu rrekej me peshqit, derisa grepi i mbetet në fyt dhe ndiheshin përpëlitjet e tij nën ujë.

«Ç'mendoj dhe unë», — tha djali duke tretur shikimin thellë në horizont, ku mezi shquheshin disa pika të zeza. Vijnë dallëndyshet, — mendoj, dhe nëpër gjymtyrët e mardhura vërshoi lëngu i pranverës.

U ndie një uturimë e mbytur. E papërcaktuar.. Sikur pluskonte nga fundi i detit, apo shkundej nga kupa e lartë e qiellit. Sa çel e mbyll sytë, mbi det fluturuan katër aeroplanë. Krahët e mëdhenj i kishin të zinj, sterrë. Barkun të bardhë dhe me një shkëlqim të akullt.

Plaku ndoqi me sy humbjen e tyre drejt tokës dhe uli rremat. Përsëri një uturimë. Në qiell u rishkruan të tjera pika të zeza, që sa vinin e dukeshin më shkoqur. Ato me kërcënim rrëshqitnin drejt tokës.

— Sëra vet janë! — u nxeh plaku dhe në sy pati ata dy ushtarët italianë. — S'më duket e mbarë kjo lëvizje! — iu kthye të birit.

... Kishte shkuar në kafenenë e Ndonit për të blerë një kaush duhan. Dielli kishte rënë moti në ujë. Syri i tij i vakët qe fshehur tutje në Kular, kur pati dalë nga shtëpia. Ishin nde-

zur fenerët. Qepenat e dyqanit qenë ngrehur, si batina për zogjtë dukeshin. Vitrinat vezullonin. Mbaroi punë dhe, kur po dilte te dera, dëgjoji trokëllitje çelësash. Ktheu kokën. Atëherë i pa. Ishin dy italianët. Flokëlëpirë dhe symjegulluar. Tregtarë hiqeshin. Shitnin e blinin. Edhe pyllin e Kularit ata e tretën. Qesja po plot u rrinte. Ai më i gjati kishte ngritur kokën, pastaj gotën. Ndoni u përkul thellë drejt tyre, duke u bërë lutje që të dilnin, meqë do të mbyllte. I gjati ktheu gotën me fund, pastaj ngriti dorën lart, sikur të përshëndeste dikë majë tavanit. Tjetri, mes cirkave të pështymës, diç mërmëriti. S'e kishte dëgjuar mirë, por diçka si «nuk dal»; kishte përtytur mes jargëve...

— Dilni, o qenër, dilni, — pështyu plakur shijen e hidhur, teksa ngriti lopatën drejt qiellit, në të cilin si një tufë korbash vërtiteshin aeroplanët. Ju përlotën sytë.

Djali mbloodhi grepin. Një peshk përpëlitej në të.

Edhe deti, edhe qielli, edhe retë u rënduan. Një zhurmërimë metalike mbyste gjithëka. Pulëbardhat klithnin, por, duke mos dëgjuar zërin e vet mes atij rrëmeti, sulmonin qiellin, pastaj hidheshin pingul mbi det, si pa jetë.

Tym u vesh qielli. Dita, pa nisur, u nxi Krahët e aeroplanëve sikur shkundnin blözë Valët u trashën. Njëpër to pllanga-pllanga lundronin derdhje nafte, që djalit i ngjanin si qeska qelbi.

— Babë! — klithi në çast dhe sytë i flakëruan. Duart iu akulluan. Në horizont atje, ku deti i llangosur dhe qielli i shkarravitur nga aeroplanët treteshin në një gri të zhultë, po dilnin nga uji gjymtyrë metalike.

Plaku u nguros. Varka u hepua djathtas.

— Një, dy, tre, trembëdhjetë... — numëronte plaku me gishtat që i dridheshin. Zbërtheu kockin e jelekut. Mezi mbushej me frymë. Sytë iu lëngëzuan. Një sumbull loti piku në fundin e pistë të varkës, ku përpëlitej peshku, kapërthyer keqas në fildispanjën e grepit.

Tej, mes rrapëllimës, u dukën tymnajat e anijeve, grykat e topave, kullat dhe sharapollet e kështjellave ujore. Plaku brofi në këmbë. Rroku nagaçen e mprehtë nën mbështetësen e rremave dhe me një të rënë preu litarët e rrjetës. Djali ndeu sytë. Varka u letua.

Plaku vuri mbi ballë dorën si strehë. Hasmi po vinte.

Djalit iu bë se i ati foli. Mbase i bënë dhe veshët. Mes asaj zallahie ishte e vështirë të dëgjoje.

— Përse heshtin në breg? — pyeti plaku me zë të lartë, teksa picërronte sytë, për të shquar se ç'bëhej me topat mbi Kodrën e Divjakës.

Djali s'foli, thujse nuk e dëgjoji plakun.

— A qëllojnë topat, more bir? — pyeti plaku me veshët ndehur nga bregu.

— Jo! Ja, shihi! Përreth atyre ka njerëz,

mizë lisi duken, po krisma s'dëgjohen! — tha djali mendueshëm.

— Mbase i presin sa të afrohen! — tha plakku mëdyshas.

Të dy u jepnin rremave fuqishëm. Barka shtyhej në çdo rrem një pash përpara. Topat vazhdonin të heshtnin. Befasia i kish hutuar.

Djali u jepte rremave drejt bregut e, kur mendonte se kishte akoma rrugë për të bërë gjer te kodrat, s'e mbante vendi. Pushka e fshehur e të atit i gjëmoi në vesh me krisma të fuqishme.

Fundmars

Sezaiu u ngrit herët. Në fythin e tharë i që mbledhur një shuk gëlbaze. U kollit për të krruar fythin dhe pështyu në plloçat e hirta të oboorrit.

Thisku u shkund në grazhd. Hingëlliu zvargur. Të ftohtët e kishte mbledhur, një grusht e pati bërë, megjithëse Sezaiu ia mbulonte shpatullat me një velenxë të ngrënë nga përdorimi.

Sezaiu fërkoj duart dhe përplasi këmbët në plloçat e ngrira, por shpejt hoqi dorë nga kjo ngrohje që i shpenzonte energji dhe këpucë.

Në kornizën e nxirë të derës që mbështetur i biri, Sala 9-vjeçar, hollak dhe i zbehtë, si i përtharë nga rrezet e hënës. Në duar kishte takëmet e kalit, e vetmja lodër e gëzim për të.

Grija e ftohtë e qiellit stërpikëj (shenjë kjo se qyteti po shpërgjumej) nga tymi i oxhakëve që shpuplohej nga era. Një tufë pulëbardhash vërtitej mbi çatitë e brymta duke klithur, thujse patën humbur detin. Por jo, diku më poshtë ndihej buçima e tij. Dallgët kërcenin mbi njëra-tjetrën dhe i suleshin bregut me vrik.

Qe mars.

Ishte një kohë e qetë, që fliste kundër legjendave të përhapura për atë muaj si hakmarrës. Dukej, atë vit marsi nuk do të huazonte gjë. Çuditërisht, as plaka nuk po merrte. Me këto përshtypje do ta mbyllte fundin e tij, sikur të mos vdiste një djalë i ri, nga një derë e madhe, që iu qorrollis keqas nëpër këmbë. Me varrosjen e të riut morën fund edhe përshtypjet e mira për marsin e atij viti. Thanë për të që do të merrte të rinjtë.

Ky, si për inat të paqëndrueshmërisë së njerëzve, u nxit e u bë akull. Qyteti kishte mungesa të mëdha. Drutë, bukën dhe ushqimet i merrte Lufta. Kështu që në një mëngjes të plumbtë në periferi të qytetit u gjet një plakë e kallkanosur.

«Hataja! Hataja, do të bëhet!» — u ngritën zëra.

Në kafenenë e qendrës dikush kishte thënë se ditët lindeshin të çelura, si ditë pranvere, shtroheshin në një drekë të dimërt, shëtisnin në një pasdite të lagur vjeshte dhe ngryseshin nën një qiell të shkruar me yje, qiell vere.

— Medet! Komunistët po ndryshojnë stinët!
— kishte klithur e shqetësuar në shtëpinë e Alush Bakallit një fallxhore, teksa kishte përmbysur filxhanin. — Ja! Ja dhe vdekja! Oi! Vdekja në kurorën e çdo stine! — dhe kishte tërhequr fort flokët e pistë. — Vdiqëm! Oi! Filxhani tregon qivurët e stinëve! Oi! — përfundoi

ajo duke lëpirë llumin e kafesë në thonjtë plot llosh.

Të pranishmit dëgjonin gojëhapur. Alush Bakalli, me një shprehje frike në fytyrën e ngjallur, hetonte përreth pa folur. Vështrimi i tij fliste qartë: «Na e morën më qafë kombin, na shuajtën. Kukuvajka do të na këndojë. Të gjithëve! Por mblidhni mendtë!» thoshin sytë e tij të qelqtë.

Në një gjendje të tillë u gdhi ai mëngjes. Një erë e ftohtë dhe e fortë kishte ndehur flatrat e fuqishme në të dy skajet e qytetit, duke rrëzuar herë pas here, nëpër rruginat e ngushta, ndonjë tjegull. Që këtu kishte marrë krah një rrëfenjë...

Sezaiu mori një dorë kashtë dhe ia hodhi thiskut, që iu fërkua lehtë në veshjen e shajaktë. Po përgatitej të dilte në shesh, mbase e kërkonte ndonjë për të mbartur rërë, a ndonjë send tjetër. E kush ndërtonte shtëpi? Lufta i përtypte ato. Si i kishte thënë e shoqja, Honia e rrëgjuar nga vuajtjet.

— Ajme, moj korbë! Dëgjove? Mynxyrë e re! E patëm! Në ëndërr rrita një kukuvajkë për kllonjë... Zogjtë e saj do të na vajtojnë. E patëm! Në bulevardin e madh, në mes të qytetit...

— Ku, moj e zezë?

— Atje, moj, përballë xhamisë së myslimanëve! Kishte dalë zoti!

— Kush? Mos mëkato! Amin! Zoti në tokë?! Amin!

— Kështu, moj korbë, kështu!

— Hë, hë ç'kishte bërë?

— Kush?

— Zoti, pra! Amin! Mos mëkato! Ç'kishte bërë?

— Naa e bëri! — dhe i kishte fryrë pëllëmbës.

— Cilin, moj? Amin! Mos mëkato!

— Komunistin, moj! Të kuqin e vrau me rrufe të kuqe!

— Amin! Mos mëkato! Amin!

Këto kishte dëgjuar e ngrata nga hankoja e Heqim Çifutit dhe ajo e Vaskë Paramanit, teksa lante rrobat në shtëpinë e të dytit.

Edhe Lemja e Dullë Kallajxhiut kishte dëgjuar te Dugajtë. Gratë e tyre flisnin me këdo që shihnin.

— Kështu, më thanë, për atë bukë, që më zëntë sytë!

— Ej, moj Leme! — më thirrën, megjithëse s'ua kisha vaktin. Do nërmysja bukën. Kini marrë vesh andej ç'po bëhet? Apo kiameti thoni ju! Mbajta vesh të dëgjoja. U tremba për tim nip, që kishte dalë prej kohësh malit. Thashë se mos i kishte ndodhur gjë.

— Në sheshin e markatës, aty ku janë manat e mëdhenj të Terzinjve, janë prerë dy degë. Kullojnë gjak! Aty kishte qëlluar zoti me hekur të skuqur një nga ata të malit.

— Hë?

— Cili moj, zoti ynë apo i kaurëve? — kishte ndërhyrë vajza e Metullait, ngarkuar me unaza.

— È? Zoti është një! Amin!

— Qyqja!

— Jo, moj, jo, Zoti ynë! Ai kishte dalë. Kishte veshur një rrobe!

— Hesht! Amin!

— Aty, po, po, aty ku vranë majorin italian!

— përfundoi e para e Terzinjve.

Lemja kishte ikur me një frymë. Rrugës thoshte me vete: Dashtë zoti, s'është gjë...

Këto bluante në mend Sezaiu. Edhe gjatë natës i kishte dalë gjumi. «Përse gjithë këto?! E unë s'kam bukë për fëmijët!» — tha me vete, teksa kapi Thiskun për nofullash. Duart iu përjargën. Dhëmbët e verdhëllemë të kalit ishin nxirë dhe rralluar nga koha. U tremb, kur mendoi moshën e Thiskut. Atë kishte shtëpia. Me të nxirrte bukën. I vuri mëgojzën. Hekuri kërciti në dhëmbët e mëdhenj. «Hë, dalim njëherë!» Thiskut iu drodh një nerv.

Sala nxiti kalin «Hya! Hya, Thisk! Hya!» — por e zuri kolla e u skuq e u bë si lafshë gjeli. Sytë iu mjegulluan nga lotët që i pikën faqeve të zbehta. U përthye më dysh dhe «khë-khë».

Honia iu qas pranë dhe e shkundi për supesh, po pa dobi. Atëherë i vuri dorën në ballin e djersitur, kurse me përparësen i fshiu jargët. Sala u përmend. Fshiu buzët e squllura me mëngën e brezores, pa karrocën dhe dyshas hyri në shtëpi.

Sezaiu grahu kalin. Thisku bëri para. Muskujt e qafës iu frynë e trupi iu kruspullua si para

kapërcimit të ndonjë pengese. U ndie virrma e rrotave të pagrasatuara. Ato fërkoheshin në boshtin e holluar e të nxirë. Sezaiu ecte në këmbë. I dhimbej kali, megjithëse gjuri i majtë i therte nga reumatizmi.

«Nga t'ia filloj?» «Nga deti! — shtoi pas pak. — Dje s'nxora asgjë në shesh!»

E drejtoi kalin në kalldrëmin e ngushtë që zgjatej drejt bregut të detit.

E unë s'kam bukë në magje, tha përsëri, teksa i grahu kalit që çapitej bri murit të lartë të kalasë, si për t'u mbrojtur nga era e fortë.

Një makinë ushtarake i kaloi përbri. Sezaiu shau nëpër dhëmbë. S'i duronte dot makinat, jo vetëm se ishin fashiste, por se dhe për shkak të tyre shtëpia i kishte mbetur daç, pa një dorë miell, pa një krande dru.

«Ju shoftë fara!» mallkoi duke u kthyer përshëndetjen dy hamejve të portit, që nxinin si natë nga bloza.

Hodhi sytë përçark. Torra e Durrësit qe tretur në mjegull. Kujtoi Shkëmbin e Kavajës, mbushur me gropa gargujsh, si sy që përgjojnë. U bënë muaj që s'kishte dalë andej. S'merrte më kush karrocë, pajtonin makina, se ishin më të shpejta dhe bartnin mall e gjë më shumë.

Poshtë «Stambles», në rrugicën e ngushtë, era të mpinte. S'kishte lëvizje. Poshtë, atje ku fillonte rëra, qenë tri karroca mbështetur në murin e vjetër të portit. Tre karrocierët qenë mble-

dhur pranë një zjarri leshterikësh, që digjej me një flakë jeshile.

Deti ziente. Anijet hepoheshin si djepa. Kreshatat e dallgëve thërrmoheshin në brinjët e tyre në mijëra rruaza e tallazit të mjelmët i gëzoheshin vetëm pulëbardhat.

Sezaiu përshëndeti dhe iu afrua zjarrit. Theku duart në të, pastaj mbushi një grusht leshterikësh dhe e hodhi mbi flakë. U dogjën në çast.

— S'të ngrohin, jo, — tha Dulla, — flakë kashte, as qerpikët s't'i përcëllon! — dhe vuri mes gjuhëve të zjarrit pëllëmbën e plasaritur, përreth së cilës lëpiheshin majëzat jeshile të flakës.

Ashtu qëndruan një orë, dy, tri. Hera-herës çoheshin për të mbedhur leshterikë, topthat e të cilëve ngjanin si gogla. Më tej ishin xunkthat, që ngjanin mes atij peizazhi të shkretë si iriqë gjigantë.

Liu, rrëgjuar nga të ftohtët, që mbledhur me një mushama dalëboje. Dukej si pa qafë. Kokën e kthente çast pas çasti nga rruga, po veç erës që ia përllote sytë e skuqur, asgjë s'dukej.

Patrulla e ushtarëve italianë dukej e zhdukej mbi shpinë të rrugës, si një lungë e zezë.

Erdhën disa me karroca dore, ngarkuan rërë e leshterikë. Midis tyre që dhe Tarja. Me një fshesë krëndesh i mblidhte leshterikët në grumbuj për t'i futur në thes. Era ia rrëmbente ato përpara, kurse ai, përthyer dysh nga mosha, galoponte pas tyre.

Kështu plakën mjaft orë.

I pari u çua Ceni, Ceni i Lazimëve. Shkundí duart, hetoi një çast detin dhe bëri nga karroca e tij, ku kishte mbrehur një kërriq të zi. Iku pa folur. Edhe ata që mbetën s'thanë gjë midis tyre.

Pastaj u ngrit Dulla, që kishte një arabá të madhe, njëzet veta mbartte lart. Me të pati çuar deri në Kavajë çunat e Shijakut për të luajtur top me «Besën», kurse sot s'gjente dy lekë punë.

Sezaiu mbeti vetëm. Vetja iu duk i vogël, si gogël leshteriku. Treti shikimin përçark. Era trazonte topthat e leshterikëve që rendnin pupthi mbi rërën e lagur. Edhe pulëbardhat i trazonte era, ja si i qerthulloi atje mes dallgëve. Dallgë janë apo pulëbardha?

Sytë iu përlotën.

Mbuloi zjarrin me rërë dhe bëri drejt karrocës. Thisku nuhatte leshterikët e rrudhte hundën e bardhë. Përjargej mbi to. Donte ushqim, një dorë kashtë s'ia mbante frymën. Kafsha, si ndjeu praninë e të zot, shfreu me hundë, ndërsa luante, si lavjerrës bishtin e gjatë, tek i cili kishin marrë fije për të qëndisur të gjitha vajzat e lagjes.

«Ikim — bir! S'gjetëm punë!» — i tha dhe e tërhoqi lehtë për frerësh. Thisku e ndoqi. Ora e madhe trokiti tri herë. Një triçikël, me dy italianë të armatosur, fluturoi nëpër rrugë. Qe patrulla e pasdites.

S'i bëhej të kthehej në shtëpi.

Çapiti nga qendra, mbase i qeshte fati. Dy-tre tregtarë po ulnin qepenat e rëndë. As-

kush nuk kishte mendje të pajtonte karrocë. Të gjithë nxitonin, të shtyrë nga era, drejt shtëpive.

Tek akçihania e Rexhë Shemsherit qe një kapicë arkash. Vetë Rexha kishte dalë në derë dhe po ia bënte me dorë. Sezaiu përllogariti hakun e punës.

Dikush e përshëndeti. Iu përgjigj me gaz. Ishte çuni i Hilë Malokut, me trinë pazarit, sheqerka dhe shëndetlie. Qe mbështetur në murin e trashë të kalasë dhe shihte nga bulevardi.

Sezaiu hetoi krejt rrugën. Te Banka e Punës një karrocë dore, pranë saj një djalë i ri gati për t'u nisur. Dolën prej andej dy djem të tjerë; në duar kishin diçka të rëndë. E vunë në karrocë dhe u nisën me nxitim.

Çuni i Hilës lëvizi. Edhe tjetri para tij. Përsëri më majtas një i tretë. Diçka po ndodhte. Ata djem seç kishin, kot nuk rrinin mes asaj frullie që të korrite si kosë. Një hall i madh i shtynte. Mos vallë grabitën Bankën e Punës? — mendoi Sezaiu dhe u rrëqeth. Italianët të internonin kot së koti e jo më...

Përsëri pa nga çuni i Hilë Malokut. Ecte qetë dhe me duart në xhepa. Gjoja shkujdesur. Më tej djem të tjerë. Karroca e dorës, që nxitonte mes bulevardit, qe shqetësimi i tyre.

Rexha i Shemshirit nuk pushonte së nxjerri arka përjashta. Tre lekë deri në magazinë, katër gjer në shtëpi, llogariti edhe një herë Sezaiu me një ndjenjë gëzimi. S'i shkoi bosh dita. Të paktën, s'do t'u shkonte duarthatë në shtëpi.

Përsëri pa nga çunat. Një triçikël i patrullës u duk në kthesë. Çuni i Hilës u zgjat. Të tjerët mbajtën këmbët pezull. Jo, nuk ishte grabitje. Ishte diçka tjetër, që s'kishte të bënte me një njeri, as me një shtëpi, as me një qytet. Ishte diçka e përgjithshme. Gjithëshqiptare.

— Ej, Thisk! Hya! — e grahu drejt djemve. Ata e kuptuan qëllimin e mirë të Sezaiut dhe ndalën.

— Oburrani! — i nxiti ai, por s'qe nevoja. Sa çel e mbyll sytë, çunat e hodhën ngarkesën në karrocë. Çuni i Hilës, po me duar në xhepa, nisi të ndiqte Thiskun në të përpjetën drejt kalasë.

Të nesërmen, te vendi i zakonshëm, Dulla i tregonte Sezaiut se çunat ia kishin marrë talionit makinat e shkrimit.

Sezaiu s'foli, veç mbushi duart e rreshkura me leshterikë dhe i hodhi në zjarrin që mori valë.

— Për të bo çudi, vallahi? Hyjnë mes pareve dhe marrin makina! Boj çudi, vallahi! S'kom pa ksoj robi! Shty päre, merr hekra! He, bre Sezai, ç'i thu ti ksaj?! — përfundoi Dulla, ndërsa thekte në flakën jeshile pëllëmbët e mardhura.

Sezaiu s'foli. Kishte humbur.

— Ato u duhen. Hekrat. Hekrat dhe makinat u duhen! Çunat dinë ç'bojnë! — dhe treti shikimin në det. Ai buçiste. Shkumëzonte tallaz.

Ylli i largët

«Sa yje paska qielli!» — u tremb Maslimja, tek kapërceu avllinë e lartë dhe tërhoqi pas vetes me frikë derën e rëndë. Mezi e tërhoqi me të majtën, se në dorën e djathtë, lidhur në lyrek, kishte vajzën, Boranën tetëmuajshe, e vetmja nyjë që e lidhte me atë pjesë të jetës që mbeti pas derës së mbyllur.

Po ikte nga shtrati i burrit.

Nga gryka e Veleshnicës frynte një cikmë e ftohtë. Çdo gjë pati ngrirë. Edhe bora, edhe uji, edhe dheu. Edhe qielli dukej si zall i ngrirë, ku yjet feksnin ftohtë si fiçorrë të bardhë. Patën ngrirë edhe zërat. Binte mesnata.

«Si i plaka ato ditë? — pyeste veten Maslimja duke dihatur për nga fshati i saj. Akulli i rrugës kriste nën mestet¹ e saj, punuar me lëkurë të regjur lope dhe lidhur me norta të bardha. Iu vodh rrugës së madhe, nga frika se mos e ndiqnin. Po kapërcente Përruan e Keq. Ndihe-

1) Opinga llope të qëndisura. Veshje grashë

shin krismat e borës së mbledhur. Maslimja mendoi ortekun. Në shtratin e thellë acari kishte ngrirë gjurmët e ditës. Gjurmë kuajsh, bagëtish, burrash.

— Gjurmët e tij! — i akullua zemra dhe u dha këmbëve pasi e ktheu edhe një herë kokën pas. E ndiqte veç hëna, që s'i ndahej rendjes së saj.

«Ruhu se më kallëzon!» — i lutej dhe i kërcënohej. Kupa e qiellit shndriste ftohtë. E qëruar. Aty-këtu ndonjë pufkë e bardhë reje i bëhej si dele e humbur në bjeshkën e paanë. Hëna pati vënë kurorë. E nesërmja do të gëdhinte me borë, kështu thoshin më pleqtë dhe ashtu dilte vërtet.

Maslimja ndali. Pa kurrfarë zëri, nata shtrihej ngadalë mbi të. Këmba e djathtë i mbeti pezull mbi një rrënjë peme, dalë mbi tokë. Ngjante si dorë e ngulur në dhe. Këmbët nuk i kishte më të sigurta. Në çdo hap ndeshte pengesa. Errësira i gëlltiti hapat e saj. Ecte si e papeshë, duke u kalamendur. Qe bërë si trung. Tërhoqi lyrekun nga vetja. E bija flinte. Mbi buzët e trëndafilta dhe pushin e faqeve i qe akulluar fryma. Si bryma mbi lulet e kumbullës.

Ja fshiu me duart e mardhura. S'ndjeu asgjë. As ftohtë, as ngrohtë. Mollëzat e gishtave dhe mishi i thonjve i digjnin hidhët. Borana lëvizti. Paksa iu tundën qerpikët. Mbase vetë ajo, mbase dhe frulliza që frynte grykës së Veleshicës ia shpuploi. Maslimja i vuri buzët në faqe. Në to

lëvizti jeta. E zbuloi. Fytyra iu çel në rreze të hënës.

Diku lart, majë Kepit të Danës, ulërinin ujqit. Me zëra të çjerrë, që të rrëqethnin. Qentë e lidhur lehnin me tërbim. Në netët me hënë ujqit ulërijnë pa pre, tha me vete, pa ndier frikë. Ja, përsëri u zgjat kuisja e një ujku. Dikush shtiu me pushkë. Krisma jehoi shkëmbinjve të thepisur. Qentë morën valë. Maslimja u tremb, më shumë nga i shoqi, sesa nga lukunitë e ujqve. Foshnja s'u përmend. Por as krisma s'u përsërit.

«Paska ra ujku!» — mendoi. Mbuloi Boranën me shpargën e leshtë dhe u hodh në rrugë. Tërhiqej osh pas rrahut të ngrirë. Shkëmbinjve u ruheshin ujqit. Pas e ndiqte hija e kullës së braktisur, vjehrra me fytyrën e mbuluar me palat e verdhëlleme të rrudhave dhe i shoqi, me atë gojë të shqyer e pa dhëmbë që të tmerronin. E ndiqte dhe ajo, bohçja, me petka që solli ai...

Ishin petka nusesh. Binin erë të mirë. Veshje të tilla grash s'kishte parë. S'vishte kush andej rrotull. I vishnin larg. Mbase ku lagte deti, se si shkumë e bardhë qenë. «Vërtet, si ishin ato vende!? Të kujt vallë ishin?» Në çast fytyra iu mblodh. «Ç'kërkoi i shoqi i saj atje? Dikë e la pa veshje! Mos i gëzoftë kush ma ato petka resh! mallkoi. Iu bafshin qefin!»

Mezi mbushej me frymë Maslimja në të përjetën që po kalonte. Nuk kishte ku të pushonte, nuk kishte fuqi të ulej, se aty mund të ishte fundi, kurse ajo nuk e dëshironte këtë. Duhej

të kalonte edhe më tej. Errësira nuk e frikësonte. Asgjë nuk mund ta befasonte më, përveç asaj që pa...

T'i kam sjellë ty, më tha kur hyri në odë. Mbi vetullën e majtë kishte marrë një plagë. E kishte zënë me një kin të bardhë. S'm'u dha ta pyesja ku qe vrrarë. Iu afrua djepit. Borana u tremb. Nisi të qante me të madhe. E trembi plaga e lidhur me kinin e skuqur në mes. M'u bë i huaj. Kurrë mos puthtë fëmijë në vatër! Qyqja i këndoftë mbi kulm të çatisë!

Doli shpejt, se në odën e miqve qe shtruar bajraktari me të tjerë. Edhe ata kishin bohçe me vete. I kishin varur në tytat e pushkëve. Kishin marrë edhe plagë! Po ku? Mos vallë ishte e vërtetë çka kishte dëgjuar për Gjormin? Mos dhe i shoqi kishte qenë atje! Shpesh e kishte pyetur, por ai e kishte qetësuar se nuk kishte qenë në atë masakër të gjaktë. Dhe vërtet, s'qe shkruar milic atëherë. Ç'e shtyu të hidhte vallen e bajraktarit? Këto kishte menduar sa pa dalë ai nga oda. Kur bëri për nga dhoma e miqve, dera mbeti gjysmë e hapur. Maslimja, me duart që i dridheshin, zgjidhi bohçen.

— E sheh me ç'të mban?! — e shpotiti e vjehrra, që kishte hyrë në të çarën e derës, kur i pa në duar një veshje grash, thurur me grep. — Ky është soji ynë, jo si yti, barkfushë! — dhe iku duke qeshur shëmtueshëm. Rrudhat e fytyrës i tundeshin si palat e dimive.

Në bohçe ishin edhe tri unaza. Mbështjellë

me një shami. Farfurinin. Flori e inxhi bashkë. S'kisha parë myhyrë të tillë. Që t'i shquaja më mirë, iu afrova dritares. Qenë rrezet e fundit të diellit.

Diçka mendova. Ç'të bëja dhe ç'ti thosha?! Ta pyesja? Do të nxehej, dhe kjo ndodhte shpesh e më shpesh pas daljes së vëllait tim të vogël partizan. Zemra më kishte marrë duf dhe s'po dija. Në sy m'u shkruie Hava. E mira Havë! U martuam në një verë. Ajo të enjten, unë për të diel. Si shebojë dukej majë kalit. Iku Hava, thamë atëherë. E mira Havë! Po s'e pati të gjatë, e mira Havë, sepse shkroi në sixhade, me penj të kuq, VF — LP! E mençura Havë! Dhe e vranë! I shoqi, thanë, se e koriti, është marrë me punë të ndaluara, punë partizanësh. Edhe bajraktari kishe folur për të, lart e poshtë, derisa i shoqi, milic i tij, shkoi dhe e vrau. E vranë në ag, kur po çelnin rrezet e diellit. Thonë se plloçat e oborrit edhe sot e kësaj dite nuk janë pastruar nga gjaku i saj...

Më mirë vdekur sesa me të! Vdekja është kapak floriri! S'mundem më. Gjaku i unazës m'i erri sytë. Atëherë i besova të gjitha ç'kisha dëgjuar.

— S'mundem më, do t'i them lalës. S'munda ta sosja jetën ashtu. Nuk hahet gjak njeriu, or lalë, kam me i thanë, e pastaj le të më vrasë.

Jo, nuk më hiqet nga sytë ai çast. Bohçja m'u përskuq. Unaza nisi të kullonte. Duart e mia gjithashtu. Binin erë ato petka. E përplasa bohçen,

në mtafin e dhirtë. U rrëkëllyen nëpër të edhe dy-tre palë vathë. Mtafi m'u squll nga gjaku. Mbajta vesh. Në odën e zjarrit, që qe poshtë odës sime, kishte lëvizje. Me siguri, po përgatitnin flinë. E nërmyste vetë vjehrra, sa herë që vinte bajraktari. Vetë i thyente vezët, vetë i rrihte. Maslimja kujtoi palat e rrudhave që i tundeshin si lapra dhe ndjeu neveri. Dy kunatat hiqnin e vinin saçin e madh sa një sofër...

Maslimja ndali.

«Ajme, edhe hëna u vesh me rremba gjaku!» Të ftohtët po e lodhte. Përpoqi disa herë qepallat dhe u dha këmbëve. Diku, poshtë, në Zallë, kuiste një qen. Shurdhët, si i mekur nga ujku. Një gur mori rrokullimën poshtë në greminë. U bë një me shkëmbin. Me dorën që i dridhej, u mbështet në gur. Hodhi sytë përçark. Përgjoi. Hija e të shoqit ia nxinte natën. Vendi ishte i sheshtë. Sa një hasër vend. Nga pas shkëmbinjve që nxinin, iu bë sikur e tregonin me duar cungje pa gishtërinj. Veshë të stërmëdhenj i vërtiteshin para syve, duke ia errur shikimin.

— Po më plas zemra! — shfreu Maslimja. Nata gëlltiti fjalët nëpër terrin e zi.

Që t'i jepte krahë vetes, zbuloi të bijën, Boranën tetëmuajshe. Ajo flinte. Çudi! S'duhej të flinte! Ky mendim e trembi. Ajo natë po e brente!

— Çilmi, çilmi, ata sy! — iu lut lehtë.

Borana heshte.

— Zgjohu, hë bijë! Të jemi bashkë! — e përkundi dhembshur.

Hodhi sytë përçark. Veç nata dhe hëna e përgjonin.

— Çohu, hë zogëz! Çohu të rrish me nanën! — i dha zemër vetes, dhe mbështeti kokën në lyrekun e vajzës. Û mpak. Gjunjët iu prenë. U ul mbi një gur. Nxori të bijën në rreze të hënës. E pickoi fort. Foshnja s'u përmend. Sytë iu terrën. Hëna u fsheh pas një reje. Yjet mbyllën sytë.

E bija s'lëvizte. E bardhë qefin. Kishte frikë të qantë me zë. Të klithte. Nxori gjirin. E mbështeti mbi buzët e së bijës. Të ftohta. Diçka u tund në to. Një pikë qumësht piku. Iu duk se ngriu në çast. Me gjirin jashtë dukej sikur mëkonte yjet, hënën dhe natën. Gulçet e dhimbjes i shuante në gjoks.

Nisi të fërkonte të bijën. Faqet, buzët e duart e vockla, si lastarë shebojash. Veç fërkonte. Trembej të shihte të bijën.

Vështimin e kishte ndehur diku larg, në kreshtat e zbardhura të Martaneshit, mbi të cilat një yll i bardhë ndriçonte vakët mëngjesin. Andej rrotull ishte dhe i vëllai. Partizan. Me çetën e Baba Fajës.

Duart e mardhura iu plasaritën, ndërsa të fëmijës u ngrohën. Diçka iu tund nën dorë. Lotët ia kishin mjegulluar shikimin. Mendoi fëmijërinë. Kështu e fërkonte atëherë i vëllai në Dje-rrinat e Qyqes, kur i mërdhinin duart, teksa

ruanin bagëtinë. Ajo qante, kurse ai ligështohet. Ligështohet, aq sa kthente kokën pas dhe qante edhe ai sa ngopej.

Ylli i largët mbi Martanesh lëvizi. Sikur ia bëri me shenjë. Borana lëvizi. Buzët i fërgëlluan si petale ftoi nën puhizën e majit. Nxori gjirin. Nën të iu tund jeta. Qumështi i ngrohtë rrodhi në buzët e trëndafilta.

Maslimja buzëqeshi. Puthi të bijën dhe u nis skajit të pyllit kërrusur, larg atij kujtimi të hidhur. Atje ishte kulla, njerëzit, të afërmit.

Ylli i largët po tretej në dritën e bardhë të mëngjesit.

Xhaferri, Y.

E vërteta e vjetër. Tregime. [Red.: L. Prizreni.] T., «Naim Frashëri», 1989

124 f.

(B.m) dhe

(B.v): 891. 983-32

Xh. 17

Tirazhi 1000

Formati 49x78/16

Stazh 2204-82

KOMBINATI POLIGRAFIK Shtypshkronja e Re
Tiranë 1989.

